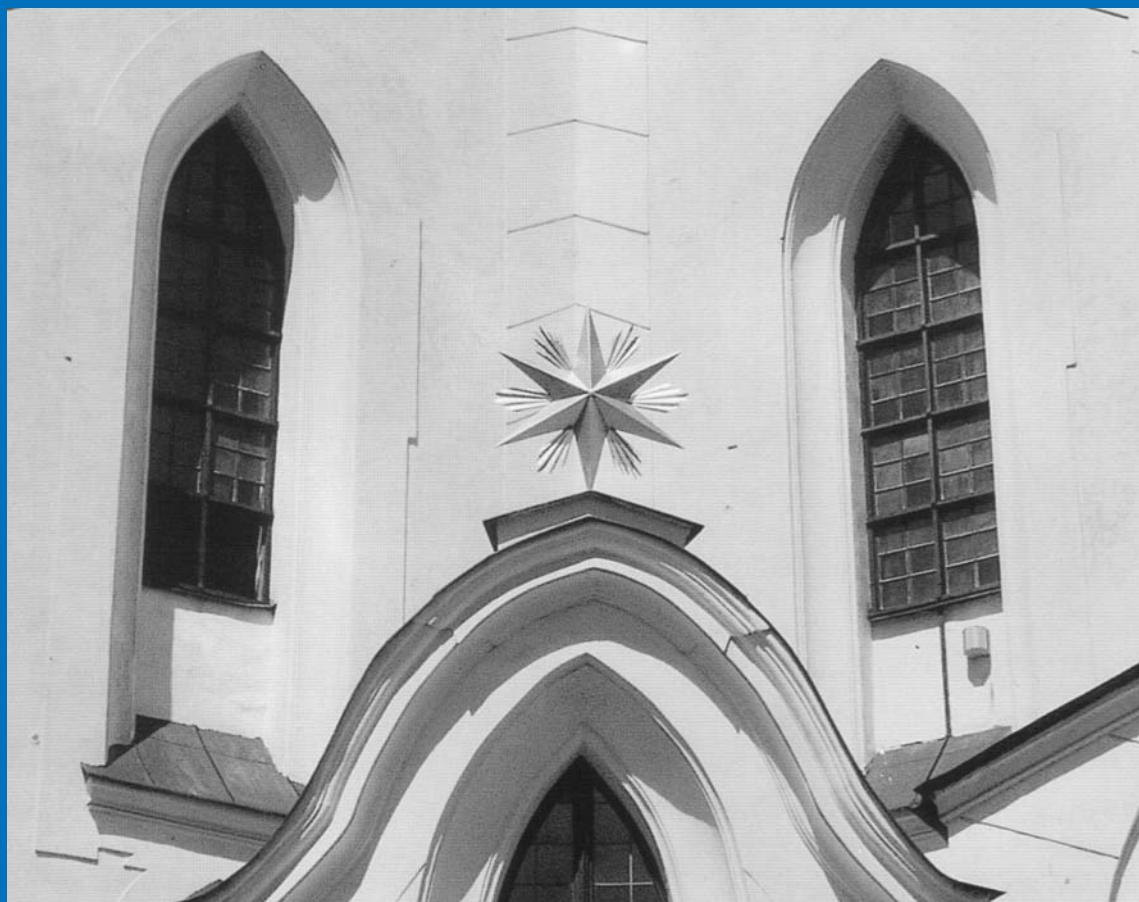

OBZORY

Časopis pro křesťanskou a konzervativní kulturu a politiku

ROČNÍK 1

č.2

červen 2004

Z obsahu: R.Scruton: Současná společnost a perspektivy konzervatismu * R.Stecher: Křesťan do nepohody * D.Regan: Edmund Burke a konzervatismus * J .Sokol: Zajatcovo dilema a problém černých pasažérů * H.-U.Wehler: Přistoupení Turecka torpéduje EU * K .Dervís: Turecko jako velká výzva * J.Kasal: Evropská akademie pro demokracii - kdo jsme a kam směřujeme.

vydává Evropská akademie pro demokracii, www.ead.cz/obzory/2_2004.pdf
Registrováno Ministerstvem kultury pod ev.č. MK ČR E 15146

Redakce Vám píše

Ve 2. čísle Obzorů se Vám odvažujeme nabídnout první skutečný výběr textů, a to na dvě spojitá témata: konzervatismus a křesťanství. V těchto souvislostech pak přidáváme dílčí úvahy o ekonomii, bioetice...

Náš výběr není, a ani napříště nebude výběrem toho, s čím se má čtenář za každou cenu ztotožnit. Vždyť někdy se s tím, co přetiskneme, neztotožňujeme ani my všichni, kteří se o výběru dohadujeme... V každém případě se však shodujeme v tom, že jde o texty inspirující, někdy i tím, že přehánějí. Věříme, že se nám příště bude dařit překládat alespoň některé texty v kontrapunktech, tedy takové, kterou mezi sebou povedou ať již výslovnou či smlčenou polemiku. Vybíráme přece čtení pro myslící čtenáře se svědomím, kteří mají za sebou nejednou nesnadný život: ti si to už nějak přeberou...

Netrpělivě budeme čekat na Vaše ohlasy: je toho v "Obzorech" moc, málo, příliš dlouhé, příliš učené? Anebo houšť a větší kapky?

Budeme Vám v každém případě naslouchat.

Petr Pithart

Obsah

Svět konzervatismu

Roger Scruton, Současná společnost a perspektivy konzervatismu 4

Křesťanství

Reinhold Stecher, Křesťan do nepohody 12

Prokop Remeš, Kainův syndrom 16

Rozhovor

Ohlížíme se na levo a na pravo (Erik Ritter von Kuehnelt-Leddihn) 22

Politické obzory

Karel Floss, Hledejme způsoby čestné a tvořivé spolupráce 28

Profil osobnosti

David Regan, Edmund Burke a konzervatismus 31

Ekonomické obzory

Jan Sokol, Zajatcovo dilema a problém černých pasažérů 38

Jiří Vackář, Ekonomie a náboženství 41

Bioetika

Dagmar Pohunková, Bojíme se Evropské Unie? 49

Zahraniční obzory

Hans-Ulrich Wehler, Přistoupení Turecka torpéduje EU 53

Kemal Dervis, Turecko jako velká výzva 55

Na závěr

Jan Kasal, Evropská akademie pro demokracii 57

- kdo jsme a kam směřujeme

Sočasná společnost a perspektivy konzervatismu

Roger Scruton

Socialismus je doktrína; je to soustava věr a teorií. Totéž platí o liberalismu. Naproti tomu konzervatismus je praxí. Vzniká za zvláštních sociálních okolností jako reakce na sociální a politické změny. Konzervatismus v Británii není proto nutně stejný jako ve Spojených státech, v Austrálii nebo ve Francii. A pokud použijeme slova konzervatismus zde, v současné České republice, je naprosto nejasné, co to vlastně znamená. Jsem však přesvědčen, že je to něco velmi důležitého.

Na Západě je konzervatismus chápán především jako politická tradice, spojená s určitými politickými stranami, zejména s britskou Konzervativní stranou a americkou Republikánskou stranou. Za druhé je konzervatismus chápán jako postoj, vyjádřený nejen v politických rozhodnutích, ale také v literatuře, umění a náboženství. Tyto dvě věci se často neshodují. Konzervativní strany, které se chlubí svým pragmatismem, se přizpůsobují novým okolnostem, jejichž hlavním cílem je založit a chránit rovnováhu zájmů. Jejich činnost tedy závisí na typu a velikosti nerovnováhy. Např. britská Konzervativní strana reagovala v minulém století na rychlý růst průmyslových měst. Chránila zájmy venkovských oblastí i zájmy nové městské chudiny. Postavila se na odpor vůči těm, kteří obhajovali zásady volného obchodu, a podporovala zákonodárství socialistického charakteru. Avšak později, když byla rovnováha díky socialistickému státu porušena, stala se obhájcem volného trhu a osvojila si politiku, která byla nedlouho předtím politikou strany liberální, tedy jejího bývalého nepřítele. Tato změna vypadá paradoxně, neboť většina

Roger Scruton (1944) britský filozof, spisovatel, novinář. Hostoval na mnoha univerzitách po celém světě a v současnosti působí jako profesor filozofie na Birkbeck College v Londýně. Je považován za jednoho ze současných nejvýznamnějších konzervativních myslitelů, publikoval více než 20 knih a nepřehledné množství esejů, vydává *Salisbury Review*. Do češtiny byly z jeho knih přeloženy např. *Smysl konzervatismu* (1993), *Slovník politického myšlení* (1999), či *Krátké dějiny novověké filozofie* (1999). R. Scruton často navštěvuje Českou republiku, byl oceněn prezidentem Havlem za pomoc a podporu českým intelektuálům v dobách komunismu.

lidí se domnívá, že konzervatismus, stejně jako liberalismus a socialismus, má jasné sociální ideály, které se snaží aplikovat na skutečnost. Ve skutečnosti konzervatismus vychází z reálně existující společnosti i s jejími nedostatky a snaží se působit tak, aby tato společnost byla schopna žít přirozeně. Konzervativní politik je spíše lékařem než učitelem či inženýrem. Jeho úkolem je léčit existující společnost a nikoli tvořit společnost nového typu. Konzervativce chápeme společnost jako výsledek působení přirozených sil. Je zde proto, aby těmto silám pomáhal, ne aby jim odporoval. Znamená to, že konzervativci se shodnou v základních věcech, i když nemusí souhlasit s konkrétní politikou, která je za určitých okolností nutná. Jejich společný názor na ony základní otázky není výsledkem nějaké teorie, nýbrž instinktu. Tento názor vyrůstá z úcty vůči společnosti, která je lepší zárukou jejich pravdy než jakákoli teorie. To je také důvod, proč jsou konzervativní strany úspěšnější ve srovnání s jejich socialistickými soupeři.

Pokusím se charakterizovat konzervativní postoje slovy, která se týkají současné situace v Čechách. Za prvé, konzervativce si váží individuality každého člověka. Každá osoba má podle něj právo na soukromý život, v němž může sledovat své vlastní cíle podle svých schopností a svých hodnot. Tato úcta k individualitě je společná konzervativcům i liberálům a je příčinou jejich odporu vůči socialismu. Socialista je přesvědčen, že má právo soukromou sféru kdykoli porušit. Domnívá se, že má právo zabavit majetek, omezit volnost pohybu, kontrolovat vztahy mezi lidmi jak v zaměstnání, tak i doma, rušit nejrůznější sdružení, školy i zvyky tak, aby dosáhl rovnosti mezi lidmi. Konzervativce je naproti tomu přesvědčen, že život společnosti není možný bez kvetoucí sféry soukromé volby. Výsledkem bude nerovnost a odlišnost. Výsledek, vznikající působením "neviditelné ruky", není ale totéž, co cíl. Protože však konzervativce věří v posvátnost soukromé sféry, nemá námitky proti sociální a materiální nerovnosti. Chápe, že nerovnost je nevyhnutelná a že je možno ji odstranit pouze zničením kořenů života společnosti.

Soukromá sféra potřebuje soukromý majetek. Smysluplnou volbu mohu mít jen tehdy, mám-li ve svých rukou také kontrolu nad svými vlastními prostředky - nad svou vlastní půdou, vlastním kapitálem, vlastními možnostmi. Tento soukromý majetek musí být zároveň bezpečný; v opačném případě je břemenem a zdrojem úzkosti. Stát má právo zdanit můj příjem, nemá ale žádné právo připravit mě o můj kapitál. Konzervativce je vždy velmi podezřívavý vůči návrhům na zdanění kapitálu.

Jednou z nejdůležitějších otázek pro konzervativce je dnes to, jak definovat právo na soukromý majetek. Máme právo na dědictví? Může být dědictví zdaněno? Může být zdaněn kapitál?

Jakkoli, jedna věc je jistá: soukromý majetek vyžaduje volný trh, který zase naopak vyžaduje soukromé vlastnictví. Můj majetek není skutečně mým majetkem, nemám-li právo jej prodat komukoli podle svého přání. A bez trhu jsem pouhým ná-

jemníkem a nikoli vlastníkem toho, co mám ve svých rukou. Bez trhu jsem svým majetkem svázán, s trhem jsem jím osvobozen. Toto je pro konzervativce skutečným důvodem pro podporu svobodné ekonomiky. Existuje samozřejmě i mnoho jiných, liberálních argumentů, k nimž se konzervativci rovněž hlásí. Jedním z nich je Hayekův argument, že nezbytnost volného trhu je dána tím, že pouze ten nám zprostředkovává informace, které potřebujeme k úspěšnému podnikání. Pouze volný trh může stanovit cenu jakéhokoli zboží. Tento Hayekův argument však není mezi západními intelektuály dostatečně chápán - zejména proto, že byli (a v mnoha případech zůstávají) socialisty. Socialistické iluze byly tak silné, že až do roku 1989 jsme se s kritikou socialismu na našich univerzitách téměř nesetkali.

Čechům není samozřejmě nutné vysvětlovat důležitost svobodné ekonomiky. Konzervativní postoj však bere v úvahu tři podstatné a pro současnou českou situaci důležité podmínky, bez nichž volný trh nemůže existovat:

- ochrana vlastnických práv
- ochrana volné smlouvy a ručení za její plnění
- plná zodpovědnost výrobce za kvalitu jeho výrobků a s tím související důvěra spotřebitelů ve výrobce.

Z výše uvedeného vyplývá, že volný trh nemůže existovat bez vlády zákona neboli bez právního státu. Bez vlády zákona neexistuje ochrana majetku, smlouvy, ani smluvní ručení. Bez vlády zákona nemohou existovat ani mnohé jiné instituce, nezbytné k fungování a ochraně trhu - např. možnost bankrotu.

Zrušit vládu zákona není těžké - komunisté to jasně dokázali. Vytvořit vládu zákona tam, kde neexistuje, je ale velmi obtížné. Nestačí k tomu schválit zákony; naopak, nadměrné množství zákonů vede k tomu, že je lidé začínají obcházet. Důležité je proto uvést zákon v platnost, nikoli schvalovat jeden zákon za druhým. Uvést zákon v platnost ale v podstatě znamená omezit moc státu a jeho úředního aparátu. To je velmi důležité právě v českých podmínkách, kde stát stále zůstává nejvýznamnější společenskou a hospodářskou silou.

Konzervativci a liberálové v Anglii a Spojených státech považují princip vlády zákona za nástroj, který omezuje moc státu. V tom spočívá rozdíl mezi nimi a socialisty, kteří vládu zákona považují naopak za nástroj expanze státu, tvořícího zákony na ochranu všeho, čím se lidé zabývají. Podle mého názoru vede tato expanze práva v důsledku k jeho destrukci - což můžeme pozorovat na příkladu socialistického právního systému ve Francii a Itálii. V těchto zemích nikdo, kdo je u moci, zákony nedodrží nebo se nesnaží pochopit, co zákon znamená. Nikdo se neřídí zákonem, existují-li jiné možnosti.

Soukromí, vlastnictví, trh a zákon: tyto pojmy jsou pro konzervativce tím základním. Totéž ale platí i o liberálech, přinejmenším o klasických liberálech, jako

např. J. S. Millovi (dnes je termín liberál, zejména v amerických poměrech, chápán jako označení pro levičáka, dokonce socialistu; z tohoto důvodu se místo slova liberál používá pro vyjádření klasického významu termínu libertarián). V čem je tedy mezi nimi rozdíl?

Jak konzervativci, tak i liberálové jsou podezíraví vůči státu a snaží se jeho moc omezit. Libertariáni věří dokonce v minimální stát, jehož povinnosti jsou definovány co nejstriktněji tak, aby poskytoval pouze ty služby, které poskytovat musí - např. zajištění obrany, práva a určitých veřejných služeb, které nelze poskytovat soukromě. Konzervativci s tímto postojem sympatizují, zároveň ale považují minimální stát za utopii - přinejmenším v dnešní době. V současné silně diferencované společnosti je jistá organizace nejen nezbytná, ale dokonce spontánní. Potřebujeme nepochybně méně plánování, než chtějí socialisté; přesto ale plánování potřebujeme. Představme si situaci, za níž by mnohonárodní společnosti mohly působit v Praze bez jakékoli kontroly, takže by např. vývěsní štít společnosti McDonald visel na bráně Pražského hradu a Staroměstské náměstí by obklopovaly mrakodrapy.

Konzervativce je ve větší míře než libertarián nakloněn starým socialistickým ideálům. Mnozí lidé v dnešní společnosti nejsou schopni se o sebe postarat a proto o ně musí být postaráno. A toto by snad mohlo být úkolem státu - alespoň do určité míry. Dnes se konzervativci domnívají, že v oblasti vzdělání, zdravotnictví a péče o handicapované a nezaměstnané má stát právo zajistit mnohé z toho, co nemůže zajistit soukromá dobročinnost.

Největší revolucí v současném konzervativním myšlení je patrně rostoucí nespokojenost se systémem státní péče. Dlouho se předpokládalo, že jedinou možností, jak poskytnout vzdělání dětem z chudých rodin, je systém státem řízených a placených škol. Totéž platí o zdravotní péči, bydlení a nutné pomoci nezaměstnaným. Objevily se však čtyři problémy.

Za prvé je to problém zodpovědnosti. Stát nás může nutit posílat děti do škol. Můžeme ale my nutit stát, aby poskytoval vzdělání? V posledních letech se v Anglii ukázalo, že učitelé ve státních školách jsou líní, nekompetentní a z větší části jsou to socialisté a rovnostáři. Výsledkem je naprostý úpadek školního vzdělání. Většina rodičů, kteří si to mohou dovolit, posílají své děti do soukromých škol.

Zdravotnická zařízení a lékaři by měli být rovněž zodpovědní svým pacientům. Jestliže ale pacient neplatí, jak může kontrolovat služby, které jsou mu poskytovány?

Za druhé - Parkinsonův zákon neustálého růstu byrokracie. Státní systém vzdělání v Británii dnes zaměstnává tři byrokraty na dva učitele. Byrokraty, jejichž jedinou úlohou je vytvářet práci pro další byrokraty. Rovněž v systému zdravotní péče a ve vládním výboru pro sociální péči je obrovské množství prostředků, které jsou k dispozici, utráceno uvnitř byrokratických struktur systému samotného.

Třetím problémem je negativní vliv systému státní péče na soukromou iniciativu a dobročinnost. Systém vzdělání v Anglii a Spojených státech vyrostl díky soukromé ini-

ciativě. Tento druh škol, které žijí z darů a poplatků, uspokojuje jak ty, kteří dávají, tak i ty, kteří dostávají. Vytváří příjemnější, stabilnější a trvalejší vztahy, než může vytvořit stát, a zejména poskytuje nejlepší vzdělání. Totéž platí pro soukromé nemocnice a kliniky i pro soukromé organizace pečující o chudé či podporující nezaměstnané. Dobročinnost je krví společnosti. Je účinnější, spolehlivější a poskytuje větší uspokojení, než byrokratický stát. Přistoupili jsme možná příliš lehce na to, že potřebujeme stát k tomu, aby dělal to, co soukromé organizace či jednotliví občané mohou dělat lépe.

Konečně za čtvrté, systém státní péče vytváří nižší třídu nového typu. Přijímají-li lidé podporu od státu, začínají se záhy domnívat, že je to jejich právo, že si ji zaslouží a že je zdarma. Neosobní dary tohoto druhu nevzbuzují žádnou vděčnost v tom, kdo je přijímá, a nemotivují ho k tomu, aby si pomohl sám. Naopak vytvářejí dojem, že člověk nemá v životě na práci nic jiného než vybírat příspěvky od "svého" státu. Vzniká tak celá třída závislých občanů, které lze charakterizovat přibližně takto: jsou líní, sobečtí, neochotní dávat, zato však dychtiví brát, brání se práci a jsou nezodpovědní. Dokud bude stát tuto třídu podporovat, dotud bude také tato třída existovat. Předpokládejme však, že by stát svou podporu zrušil; zmizela by v takovém případě tato třída? Existují lidé, kteří jsou o tom přesvědčeni.

Tento problém nás ale přivádí k velice důležitému politickému rozdílu mezi konzervatismem a libertarianismem. Oba tyto směry se staví k byrokratickému státu odmítavě a rády by viděly, aby jeho funkce byly co nejvíce omezeny. Konzervativci se ale snaží zachovat společnost. "Minimální" stát je pro něj ospravedlněn maximální společností. A takováto společnost závisí na jemném předivu vztahů, zákazů a zvyků, o jejichž zachování musíme usilovat. Konzervativci mají dojem, že liberálové a libertariáni se o tyto věci nestarají a jsou podezíraví zejména vůči zákazům. Společnost se však musí sama regulovat, má-li být ovladatelná; a politická svoboda je nemyslitelná bez společenské kontroly.

Zde se dostáváme k jádru věci. Soukromí a právo neznamenaají nic, ztratí-li lidé vzájemný respekt a smysl pro poslušnost. Vlastnické právo ztrácí svou dobrou pověst, neexistuje-li povinnost užívat majetek zodpovědným způsobem. A pokud by měl vyrůst nový typ člověka, jehož jediným zájmem by byl jeho hmotný blahobyt, jakou hodnotu by pak měla politická svoboda, které by se těšil? Ostatně takový člověk by byl posledním, kdo by se nějaké politické svobodě těšil, neboť schopnost sebereprodukce společnosti závisí právě na zvyku obětování se. Pouze tehdy, mají-li lidé i jiné cíle než jen vlastní potěšení, pracují pro budoucnost svého druhu. Společnost materialistů a těch, kteří hledají jen své vlastní potěšení, je proto společností bez budoucnosti. (Komunismus se ve skutečnosti zhroutil právě proto, že vyprodukoval společnost pouze o sebe se starajících jedinců).

Podle mého názoru může být konzervatismus nejvýstižněji popsán jako starost o "morální ekologii". Konzervativci se pokoušejí udržet při životě složitý organismus, závisející na morálních, náboženských a zvykových principech. Liberálové často ty-

to principy ignorují, a to zejména tehdy, vedou-li k netolerování některých odchylek. Právě zásluhou liberalismu mají dnes západní společnosti zákony, které stírají rozdíly mezi oddanými a neoddanými rodiči, mezi heterosexuálním a homosexuálním vztahem a mezi trestanými a netrestanými občany. Extrémní liberálnost podkopává a ničí staré zvyky a zákazy, a kdekoli jsou tyto zvyky a zákazy součástí zákonů, tyto zákony se mění. Takový je tedy dar liberalismu budoucnosti lidstva - a otázkou přirozeně je, zda za takových okolností lidstvo vůbec nějakou budoucnost má.

Chtěl bych se však spíše vyjádřit k již zmíněné "morální ekologii" a jejímu vztahu k ekologii obecně. Ve svých "Úvahách o revoluci ve Francii" Burke vystoupil proti módní myšlence společenské smlouvy. Tato idea vede podle něj lidi k tomu, že pojmají společenský život za jakési dělení kořisti (světa) mezi těmi, kdo na světě právě v tu chvíli žijí. Tento "kšeft" je uzavírán mezi námi, právě žijícími, a my všichni usilujeme o získání co největšího podílu. Burke však praví, že skutečná společnost taková není. Skutečná společnost nezahrnuje pouze ty právě žijící, ale rovněž již mrtvé i dosud nenarozené. I ti mají zájem o svět, o jeho zdroje a společenské instituce. Tyto hodnoty nám jsou předávány mrtvými do opatrování pro ty, kteří se teprve narodí. Nenáleží pouze nám, abychom jimi rozmařile plýtvali či abychom je ničili ve jménu našeho momentálního potěšení. Zákon, který omezuje právo žijících na potěšení, může být přesto dobrým zákonem, pomáhá-li zachovat zdroje nezbytné pro budoucí generace či stimuluje-li rodiče k přinášení obětí v zájmu jejich dětí. Problém však spočívá v tom, že nadměrná demokracie postupuje veškerá rozhodnutí těm, kdo právě žijí; zbavuje práv mrtvé a ničením principu opatrovnictví ohrožuje dosud nenarozené.

Je přirozeně snadné toto konstatovat; je ale mnohem těžší s tím něco udělat. A zvláště obtížné je zabudovat princip opatrovnictví do politiky v éře demokracie. Vlády se totiž musí snažit o získání hlasů - což nutně vede k tomu, že odměňují živé. Mrtví a nenarození jsou ignorováni, neboť ti nemají žádné hlasy.

Konzervavec v tomto doufá ve vytvoření společnosti, respektující jiné generace. Bez tradic smyslu pro obecné dobro a občanské povinnosti je obtížné si představit, jak by tohoto respektu mohlo být dosaženo. A bez existence víry je těžké si představit, jak by taková tradice mohla být zachována. Není ani snadné dobrat se toho, co by měli dělat politikové v zájmu toho, aby se tyto tradice udržely.

Na druhé straně existují určité věci, kterých by se politikové dopouštět neměli. Povinnosti a závazky k dalším generacím jsou realizovány prostřednictvím škol - a zejména soukromých škol, k nimž jsou žáci často poutáni doživotní věrností. Jsou realizovány prostřednictvím kostelů; jsou realizovány prostřednictvím nejrůznějších klubů a spolků, přežívajících z generace na generaci; prostřednictvím hudebních těles a skupin, prostřednictvím sportovních týmů - slovy Edmunda Burka prostřednictvím oněch "malých komunit" (little platoons), které formují a ovlivňují náš společenský růst.

Je samozřejmě možné tyto struktury zničit, jak to udělali komunisté. Je možné je omezit či narušit, jak to udělali naši vlastní socialisté. Je ale také možné vytvořit právní a fiskální prostředí, v němž budou vzkvétat, v němž soukromé instituce budou moci bez problémů existovat, aniž by byly nuceny hledat k tomu svolení státu. Právě toto je podle mého názoru konzervativní politikou, která ale vyžaduje značnou sebekázeň, spočívající v odmítnutí nadměrného zákonodárství, nadměrné kontroly, nadměrných daní - což vše se stává stále obtížnějším v novém evropském klimatu.

Nejmenší a zároveň nejdůležitější z těchto malých institucí je však rodina. Rodina je skutečným centrem naší odpovědnosti minulým i budoucím generacím. Je však zároveň institucí, která je dnes velmi ohrožena. Je ohrožena zevnitř vlivem zhroucení tradiční morálky. Je ohrožena zvenčí vlivem politiky, rušící zákonnou a daňovou podporu, které se rodina až dosud těšila. Dobrým příkladem je v této věci problém dědické daně. V minulém století byli lidé velice silně motivováni nejen k tomu, aby zakládali rodiny, ale rovněž k tomu, aby tyto rodiny zachovávali. Věděli, že majetek, který během svého života nashromáždí, zdědí jejich nejstarší syn, což pozvedne jméno rodiny a přinese zisk jak jemu, tak jeho potomkům. Touha po založení rodu má důležité společenské důsledky. Je především podnětem k šetření, k ukládání kapitálu. Omezuje tak spotřebu a inflaci a vede k dlouhodobým investicím. Díky tomu znamená obrovský ekonomický přínos a je základním kamenem soukromého podnikání.

Za druhé podnítila tato snaha o založení rodu - zejména v Anglii - zájem o půdu, a to nejen jako o bezpečný druh kapitálu, ale rovněž jako o symbol společenského postavení rodiny. Přispívala tak k vytváření dědičných statků, které byly obhospodařovány nikoli jako průmyslové podniky, ale jako ucelené ekologické systémy. Do značné míry tím pomohla zachovat naši krajinu. Ačkoli anglická města jsou ekologickou katastrofou, nelze totéž říci o našem venkově. Zde je jasný příklad toho, jak "morální ekologie", o níž jsem se zmiňoval, bezprostředně působí i na formování ekologie krajinné.

Tento proces byl však v průběhu tohoto století ohrožen zavedením dědických daní. Tyto daně byly prosazovány krátkozrakými liberály (jako např. J.S.Mill) a dnes jsou prostě považovány za součást politického normálu. Tyto daně jsou mimořádně vysoké; tak vysoké, že jen velmi málo lidí může doufat, že svým dětem předá nějaký skutečný majetek. Tím je vytvářen tlak na to, aby člověk během svého života utratil vše, co má, aby drobil velké pozemkové majetky a žil v menším a snadněji ovladatelném měřítku. Je tak ničen jeden z hlavních zdrojů sociálních úspor a péče o ochranu životního prostředí. Tento stav je příkladem toho, k čemu dochází, ztrácí-li konzervativní instinkt své dominantní místo v politickém životě. Je také jedním z důvodů toho, proč jsou konzervativci aktivními zastánci privatizace. Usilují o to, aby v soukromých rukou bylo nejen hospodářství, ale i společnost; společnost, v níž se přirozené zdroje vřelých lidských citů stávají hlavními silami její-

ho života. Není snadné obnovit zdravou společnost v podmínkách, kdy materialismus a socialismus již zasely své sémě. Má-li se ale společnost obrodit a má-li znovu dosáhnout své přirozené rovnováhy, jedinou možnou cestou je privatizace společenského života. A tato myšlenka je podle mého názoru velmi důležitá a případná právě v současné české situaci. Není nutné znovu zdůrazňovat potřebu soukromého hospodaření a kapitálového trhu. Většina lidí si je patrně vědoma, že za tento přechod bude třeba zaplatit krátkodobě vysokou daň; dovolím si ale osobní přesvědčení, že tato většina je připravena ji zaplatit. Nejsem si však jist, že Češi již pochopili, že vedle ekonomiky existují i další oblasti, které musí být privatizovány, mají-li začít fungovat. Nesmíte především umožnit státu, který zde zcela zničil vzdělávací systém, aby dále uplatňoval svůj monopol v oblasti universit i dalších škol. Tyto instituce jsou jednoznačně určeny budoucím generacím, jsou symboly národní kontinuity a zdroji národní kultury. Nesmí spočívat v rukou nezodpovědných byrokratů, nýbrž v rukou rodičů, schopných provádět prostřednictvím svého ekonomického vlivu jejich kontrolu.

Najít způsob, jak školy a university privatizovat, je ovšem velkým problémem - problémem, s nímž zápasíme i my ve Velké Británii. Tento proces nemůže být jednorázový; zároveň existence pouhých pár drahých škol jakožto symbolického vzorku nemůže být dokladem, že k nějakému zlepšení skutečně dochází. Věřím ale pevně, že toto je jeden z úkolů, jemuž všichni Češi, kteří sdílejí základní principy a hodnoty konzervatismu, věnují svou pozornost.

překlad: Roger Scruton, Petr Charvát, Jaromír Žegklitz
zveřejněno v Bulletinu Občanského Institutu č.24, srpen 1993
vydává Občanský Institut, Vyšehradská 49, 128 00 Praha 2
k dispozici na www.obsinst.cz

Křesťan do nepohody

Reinhold Stecher

Vyhledala mě skupina angažovaných lidí. Takových, jaké je třeba brát vážně. Posadili jsme se ke stolu a probírali jeden praktický problém za druhým. Pak se ozvaly stesky na poměry v církvi. Padlo slovo "zimní církev", které kdosi z nich někde četl. Myslím, že v něm skutečně zaznívá cosi, co dnes katolíky tísní. Mnozí po-
citují ochlazení uvnitř církve i kolem ní. Chlad čiší z vnitřních napětí, z náporů mediálních vichrů a je cítit i ve společnosti vůbec.

Zdá se, že i na meteorologické mapě církevních dějin se vyskytují tlakové výše a níže. Vždyť i Boží království podléhá výkyvům tohoto pomíjivého světa, zná víření mraků nad oceány a pevninami i střetávání studených a teplých front. Víme, že sněží i v nižších polohách. Víme též, že ráno o Velikonocích vzešlo slunce, které nikdy neuhasne a které září nade vším, právě tak jako slunce na obloze nad klimatickým zmatkem povrchu naší planety. Pán ale své církvi neslibil, že až do soudného dne bude pořád hezky.

Koncil otevřel perspektivu (když mluvím se starými biskupy, kteří to zažili, probleskne v jejich vzpomínkách vždy něco z této nabídky jasnozřivého pohledu do dálky). Pak ale nastaly zmatky a ozvaly se krajnosti. To vyvolalo úzkost a strach; strach o ztrátu podstaty víry a tradice - či toho, co bylo za ně pokládáno -, strach o ztrátu identity a autority. Nakupily se mraky nedůvěry. Studené a teplé fronty procházely církví, která se uzavírala a otevírala. Snaha kontrolovat se střetávala se zápasem o prostor svobody. Někdy se i zablýsklo. Přitom si každý myslí, že po své linii plní Boží vůli. Ale každý horolezec ví, že strach je špatný kompas. V panice ztrácíme orientaci. Pak se už leckdy nepozná, kdo má v tom či onom detailu pravdu. Možná, že to počasí poněkud dramatizují, že neuvádím četná vyjasnění, kdy slunce zasvitlo i do údolí.

Slova o "zimní církvi" však nelze nechat zapadnout a dělat, že je u nás počasí jako na snímcích z turistických prospektů. Máme radost z každého závanu jižního

Reinhold Stecher (1921) rakouský biskup, v 80. letech vyučoval religionistiku na univerzitě v Innsbrucku, v roce 1980 jmenován biskupem tamtéž. Je znám svými reformními a kritickými názory vůči církvi, zároveň je však velmi respektován pro odvahu tyto postoje prosazovat a pro své pastorační schopnosti.

větru, který usvědčí předpověď ze lži. Lokální vyjasnění však nemohou zakrýt nestálost celkové situace.

Vzniká tak otázka, jak na to máme jako věřící reagovat. V zimních dnech si přece také všimáme, že přichází špatné počasí, kdy dešť se sněhem či blátivé cesty dovedou pokazit radost z vycházky.

Změna počasí v církvi bývá pokušením oddat se v pohodlí za pecí ryze soukromé zbožnosti a nečasu venku si nevšímat. Tyhle zbožné lavice u kamen existují. Takové řešení však není zdravé - rozhodně ne natrvalo.

Jak se má tedy chovat křesťan pro každé počasí, chce-li navzdory nepřízní klimatu putovat životem a odhodlaně sledovat cíl, aniž by se utíkal k falešným jistotám? - Zkusím odpovědět prostými slovy.

Chci-li za špatného počasí přesto vyrazit do lesů, navléknu si teplejší svetr, obuju důkladnější boty a pro všechny případy si vezmu deštník.

Křesťanům, kteří se bojí nečasu, rádím udělat totéž.

Teplejší svetr

Tím chci říci, že takovéto situace v dějinách církve si žádají obrat k podstatné lásce. Říkám "k podstatné", protože i mezi křesťany se často pěstuje láska k věcem velmi nepodstatným.

Extrémisté, fundamentalisté a fanatici všech směrů zaměřují svou lásku na věci druhého a třetího řádu.

Procházíme-li obdobími špatného počasí v dějinách církve - např. druhou polovinu 15. a první polovinu 16. století - musíme přiznat, že tehdy nad vysoko položenými oblastmi, v nichž přebývá hierarchie, spočinula velmi temná mračna. Ale právě tehdy, kdy bujelo zesvětštění, svatokupectví a zneužívání moci, píše Tomáš Kempenský své *Následování Krista*, Mikuláš z Flue zahlédá v kousku chleba tajemství Trojjediného Boha, Ignác z Loyoly vybojovává rozhodující duchovní průlom, aby vše sloužilo větší cti Boží, a bezpočet žen a mužů ve špitálech, chudobincích, v hospicích a jiných dobročinných ústavách pečuje o nemocné a trpící. Ti všichni pletli křesťanstvu teplejší svetry uprostřed "zimní církve", nad níž vanuly ledové vichry. A tyhle svetry lásky k Bohu a bližnímu přetrvaly, i když to ostatní odvál čas.

I dnes potřebujeme takové průlomy. Kdo se dívá pozorně a zachoval si vnímavost pro tiché dobro, ten je také vidí všude při díle - ty pletače svetrů pracující pro chudé, tělesně postižené, uprchlíky, válečné oběti, nemocné a osamělé.

Také vidíme vzkvétat zcela ryzí a platné formy lásky k Bohu i zbožnosti přiměřené právě duchu doby. Za špatného počasí církve, kdy vítr fouká ze všech stran a často se zařezává do tváře, je tu jeden zvláště teplý svetr: láska všemu navzdory. Od časů Golgoty přestála všechny studené fronty.

A pak jsou zapotřebí

Důkladnější boty

Když si obuju pohorky, je mi stav cesty vcelku lhostejný. Ať si je kluzká, blátivá, strmá, zledovatělá, můj krok je přesto pevný.

Důkladnější obuví pro křesťany do každého počasí rozumím hlubší vzdělání ve víře. Panuje-li v církvi krize a nejistota, ztrácejí-li se hodnoty a pravdy pod příkrovem sněhu, potřebujeme prostě jasnější a vyzrálejší úsudek. Protože cesty nejsou připravené a sněžné pluhly dosud nevyjely, je třeba v mnoha otázkách cestu prošlapat. Tedy zbystřit vědomí i svědomí a učit se rozlišovat podstatné od nepodstatného, trvale platnou božskou pravdu od toho, co lze lidsky změnit. Vždyť značná část extrémů má původ jednoduše v hlouposti.

V časech, jako jsou ty dnešní, my křesťané přece neběháme v sandálech po vyasfaltovaných stezkách, kde víra tak snadno neklopýtne. Křesťan pro každé počasí potřebuje důkladnější obuv, totiž jistotu pramenící z hlubokého pohledu víry, z ustavičného hledání Boží vůle a z pevného přesvědčení. Na obuvi skutečného vzdělání ve víře hodně záleží. Připnu-li si na horské boty nesmeky, mohu kráčet i po hladkém ledu s rukama v kapsách. Boty však musí být na míru: jiné pro člena farní rady, jiné pro katechetku, ženu a matku, lékaře, učitelku v mateřské škole i pro biskupa. Křesťan pro každé počasí nepotřebuje bačkory nezájmu, ani vysoké podpatky komické zbožnosti. Potřebuje pevnou chůzi zdravé nauky. Když tak obhlížím vzdělávací instituce církve, vidím celou řadu dobrých obuvnických firem. Člověk se má na zimu připravit.

A jako poslední zbývá ještě

Deštník

Když leje jako z konve, musíme ho otevřít. Je mi symbolem pravé křesťanské mírnosti, ctnosti mnohdy nejobtížnější - trpělivosti.

Deštníky velmi snadno zapomínám, trpělivost také. Když se ale rozprší, musím si honem nějaký koupit. Trpělivost ale nelze získat tak snadno a rychle. Také nepatří k nejvýraznějším ctnostem naší doby a naší společnosti. Snadno ji ztrácíme. Psychologové tvrdí, že máme příliš malou frustrační toleranci - to je jako zapomenutý deštník. Moc toho nevydržíme, hned jsme se silami v koncích. A zejména: nemáme čas. Kvůli psímu počasí občas rozčileně zahrozíme i směrem k církevnímu nebi, a přitom zapomínáme, že v průběhu dějin spásy bylo možno deštníky zase stáhnout. Krize přece pomíjejí. Často můžeme napomoci, aby přešly rychleji. Pěstovat si je ale nemáme. Někdy nemůžeme nic než čekat. Pak ale potřebujeme deštník - trpělivost.

Kristus přece věděl, že jeho nejhorlivější učedníci mohou propadnout svatému hněvu. Proto vyprávěl podobenství o trpělivosti. Deštník neznal, zato ale znal netr-

pělivost ničitelů plevele. Neřekl snad těm úzkostným, přehorlivým, netrpělivým, že nemají příliš divoce vytrhávat plevel, protože vedle něho vyrůstá také pšenice? Je to totéž, jako by řekl: Otevřte si deštník - vždyť to zase přejde...

Jednou jsem počátkem zimy letěl za špatného počasí do jiného rakouského města. Ve výšce 6000 metrů vyplulo letadlo z deštivé koupele k zářícímu slunci. Tato nádhera přirozeně netrvala dlouho, museli jsme přece opět přistát. Ale tu a tam i křesťan pro každé počasí, který v teplém svetru, v důkladných botách a s deštníkem putuje všedností svého života i života církve, musí mít tento pohled a tuto vědomost o slunci. Jak to říká Písmo svaté?

"Lid, který chodí v temnotách, uvidí velké světlo; nad těmi, kdo sídlí v zemi šere smrti, zazáří světlo!" (Iz 9,1).

otištěno: Perspektivy 3/1997, příloha Katolického týdeníku
převzato z čtvrtletníku JETZT, 2/1995, Mnichov
redakce: Katolický týdeník, Londýnská 44, 120 00 Praha 2
www.katyd.cz

Kainův syndrom

Prokop Remeš

20. století bylo stoletím dejinného experimentu: i když sekularizace společenského života dosáhla dosud nevidaného stupně, ke zhroucení morálky nedošlo a totální rozvrat mezilidských vztahů se nekonal. Respektive, země s vyšší mírou religiozity (např. Polsko) nevykazují o nic lepší údaje ve statistických položkách obecné kriminality, potratovosti, rozvodovosti, alkoholismu či drogové závislosti než země výrazně ateizované, jako třeba Česká republika.

Potvrdila se tím dlouho tušená hypotéza, že i když náboženský prožitek stimuluje mravní postoj a jednání člověka, morální chování jako takové vyvěrá z jiných motivů než jen z vědomé náboženské víry. Tato myšlenka není ničím zcela novým. Před dvěma tisíci lety hlásal Ježíš: "Nedělejme z náboženství hodinu morálky." Tak nějak by šlo charakterizovat jeho postoj v polemice s farizeji (např. Lk 18,9 -14). Ne, že by Ježíš říkal, že dodržovat morálku je špatné. To samozřejmě netvrdil. Na tom, že je dobré dodržovat morální pravidla, se shodují všichni alespoň trochu soudní lidé. Hovoří o tom věřící i nevěřící, mluvil o tom Konfucius, Buddha, ale i Karel Marx, ba i normalizační ideolog Vasil Biľak. Ježíšovi však nešlo o morálku, ale o záchranu člověka. A tato záchrana je podle něj zakotvena v něčem jiném, než pouhém dodržování mravního zákona.

To může znít překvapivě, ale u Lukáše nacházíme ještě jeden příběh, který nám k tomu může mnohé říci. Jde o Ježíšovo podobenství o neposctivém správci. Podívejme se na něj podrobněji (srov. Lk 16,1 - 9).

Nejskandálnější příběh evangelií

Bohatý hospodář měl správce, o němž se mu doneslo, že ho okrádá. Což pochopitelně vyvolalo trest - vyhazov. "Slož účty ze svého správcovství, protože dále nemůžeš být správcem" řekl mu pán, a díváme-li se na to s odstupem dvou tisíc let, je nám jasné, že správci z toho musel zmrznout úsměv na rtech (Lk 16,2).

Prokop Remeš (1952), psychoterapeut, psychiatr, gynekolog a teolog. Věnuje se pastorační terapii, dynamické psychoterapii a výzkumu sekt, je zakládajícím členem Společnosti pro studium sekt a nových náboženských směrů. V současnosti působí jako lékař v psychiatrické léčebně v Bohnicích.

Co teď? V Ježíšově příběhu vymyslel správce na pána podraz. Zavolał si jeho dlužníky, tajně se s nimi dohodl, zfalšoval směnky a dluhy společně přepsali na poloviční hodnotu. Důvod byl zřejmý: z dlužníků byla snata část pohledávek a správce doufal, že po vyhazovu od původního pána se mu dostane teplého místečka od takto zavázaných pánů nových. Jediný, kdo na tom prodělal byl samozřejmě první hospodář.

Nelze pochybovat, že šlo o drzý podvod, tunel, jak se dnes říká, a jednání toho správce by muselo každého člověka pořádně naštvat. Jenže tady Pán Ježíš dělá stříh a pokračuje naprosto šokujícím způsobem: "Pán POCHVÁLIL toho nepoctivého správce, že jednal prozíravě. Vždyť synové tohoto světa jsou vůči sobě prozíravější než synové světla." A pak Ježíš dodává: "Já pravím : I nespravedlivým mamonem si můžete získat přátele; až majetek pomine, budete přijati do věčných příbytků." (Lk 16,8 - 9)

Tenhle příběh jsem už četl s mnoha lidmi a musím říci, že všichni na něj reagovali mimořádně rozhořčeně. Nevěřící vždy vzplanuli spravedlivým hněvem a zdálo se jim naprosto nemorální, že Ježíš pochválil člověka, který se dopustil tak nemorálního činu. Jen si to představte: Jako kdyby chválil dnešní tuneláře. A věřící? Ti si své rozhořčení většinou připustili, když si představili, že by ten příběh nebyl v Bibli, ale třeba v Koránu nebo v Bhagavadgítě. V ten okamžik jim to bylo jasné a naprosto nechápali, že tenhle skandální příběh se nachází v evangeliích. A ještě, že ho vypráví Ježíš. Ale tady je nutné dávat pozor. Ve svém horlení bychom mohli snadno přehlédnout skutečnost, o kterou Ježíšovi přesně šlo. Ježíš neříkal: "Dodržovat morálku je špatné." Žít mravně a činit dobro je - a znovu to zdůrazňuji - podle všech Ježíšových skutků a slov správná věc! Ježíš v tomto podobenství neříká, že máme žít nemorálně, říká jenom, že žít mravně nemá s naší spásou nic společného. A to je něco jiného. I když, takto řečeno, i to je pořádný šok.

Prostředek proti úzkosti

Hospodář z podobenství zdůrazňuje lhostejnost k mravnímu profilu svého správce z prostého důvodu: Bůh dal lidem morální řád jako dar, tedy jako prostředek proti úzkosti, který jim (=lidem) má pomáhat, aby se ve světě a v životě nemuseli bát. Nesmíme dát na naivní psychoanalytické představy, že morálka vyvolává v lidech úzkost. Zákazy zabíjení, krádeže, zotročování či zákazy deviantního sexu představují prostředek, jak úzkost zvládat a jak proti ní efektivně bojovat.

Leč tady děláme první chybu. Boha, který vystupuje jako moudrý milující Uzdravovatel, začneme ličit jako přísného trestajícího Soudce. A když pak zjistíme něco, co nás zraňuje a rozčiluje, docházíme k velmi rychlému a uspokojivému řešení: "Jen počkejte, vy hříšníci (co nedbáte na své mravní povinnosti, co se nekajete ze svých vin, co jste příliš liberální, případně co jste příliš konzervativní...ad libitum), Pán Bůh vám to jednou pěkně spočítá! Na hrubý pytel hrubá záplata. Dříve nebo později dojdete za své skutky spravedlivé odplaty!

Že je to úvaha farizejská, je natolik zřejmé, že se můžeme zříci podrobných důkazů. Ježíš nepřišel na tento svět, aby nás soudil, ale aby nás zachraňoval. Co je ale příčinou tak zjevné tvrdosti našeho srdce? Co je příčinou toho, že i jako křesťané jsme tak málo milosrdní a tak často se oháníme řádem, přísností a touhou po spravedlivých odplatách? Proč nejvíce příznivců trestu smrti je mezi křesťany, přestože Ježíš říká jasně: "Nesudte, abyste nebyli souzeni, neboť soudem, jakým soudíte, budete souzeni i vy." (Mt 7,1)

"Velká je Artemis Efezská"

Je to proto, že my sami sobě moc nerozumíme. Tam, kde se oháníme morálkou, řádem a přísností, nejde většinou o nic jiného, než o řešení našich vnitřních problémů. Říkáme často, že nám jde o Boha, a přitom nám jde o nás samotné. O tom mluví i Bible: Když si vezmeme jednání Efezanů, když k nim přišel apoštol Pavel, tak poznáme, že v tomto ohledu vidí Boží slovo do našich srdcí mnohem lépe, než tam vidíme my sami. Jen se podívejme na Skutky 19,23 - 40, tam se to popisuje úplně jasně.

Jenže, oč přesně v Efezu šlo? Obyvatelé tohoto města zbili a málem zabili apoštola Pavla, protože mluvil proti kultu bohyně Artemis, která měla v Efezu slavný chrám. Efezané chtěli Pavla kamenovat a mysleli si, že jim jde o větší slávu jejich bohyně. Ve skutečnosti jim šlo o ně samé, o Efezany. A Bible ukazuje i důvod: Přestože jim Pavel sáhl na něco, co bylo "jejich", a tím se JICH dotknul (včetně tučných zisků, které JIM z kultu bohyně Artemis plynuly).

Kateřina Lachmanová ve své knížce "Vězení s klíčem uvnitř" ukazuje, jak šokující se pro nás "efezský" příběh stává, když si za rozhořčené Efezany dosadíme sami sebe - křesťany. A za bohyni Artemis třeba katolicismus, tradiční morálku nebo svou představu o Pánu Ježíši (či představu o KTF UK, abych byl aktuální). To už pak je u nás skoro jako v Efezu. Křičíme, horlíme, spravedlivě se rozhořčujeme a přitom nám jde jen a jen o nás samé.

Psychoterapie mluví v této souvislosti o "nevědomých motivech" a přesně o tom mluví také někteří znalci duchovního života. Například Raniero Cantalamessa, který takto vidí naše liberálně - konzervativní spory v církvi: "Je-li pravda, že ti, kdo bojují za lidská práva, často ve skutečnosti bojují za práva vlastní, je stejnou měrou pravda i to, že totéž velmi často dělají také lidé bojující za práva Boží a církve, tj. ve skutečnosti bojují za sebe a za své zájmy."

Moc a nemoc odpuštění

Nuže, jak na tom vlastně jsme? Co nám říká příběh o nepoctivém správci o nás samotných? V psychoterapii často narážíme na fakt, že pro tvrdost srdce není pro křesťany jednoduché přiznat si Ježíšovo milosrdenství ani vůči sobě samým. Ústy hlásáme, že spravedlnost byla splacena jednou pro vždy na Golgotě a Ježíš vzal všechny naše hříchy na sebe. A také hlásáme, že se za své viny nemusíme trápit, užírat se starostmi a nemít se rádi, protože žádným svým "sluš-

ným chováním" nemůžeme k Ježíšově oběti přidat vůbec nic. Jaká je ale praxe? Stále usilujeme o "dobré činy", stále se usilujeme své viny vykoupit. A když nám někdo říká, že žádným činem si nemůžeme zasloužit vůbec nic, dokonce ani lítostí ne, hned se v nás všechno bouří: Ne, ne, bez lítosti a nápravy nelze (nemohu a nechci) nic odpustit!

Jedna studentka psychologie vysvětlovala v psychoterapeutické skupině, že to vnímá úplně stejně, jako když pan Novák má syna, který hraje na ulici fotbal a rozbije výlohu. Pan Novák mu to může jako otec odpustit - ale musí za svého syna tu rozbitou výlohu zaplatit. Syn, který všechno způsobil, tedy nemusí nést následky svého hříchu, najde-li se někdo, kdo je ponese za něj. A my křesťané, říkala ta studentka, prostě věříme, že tím, kdo bere všechny naše viny na sebe, je Ježíš Kristus. Je to jako táta, který říká: "Neboj se, kdyby něco, беру to na sebe já." Svou smrtí jednou pro vždy zaplatil dluhy, které jsme svými hříchy napáchali a ještě napácháme, a na každém z nás pouze je, zda jsme ochotni toto vykoupení přijmout.

"Znamená to, že si můžeme dělat, co chceme?" zazněla naštvaná poznámka od Jehovova svědka a ona vážně odpověděla, že z hlediska morálky ne, ale z hlediska spasení ano. Bůh rezignoval na uplatňování spravedlnosti vůči nám. Proto je jen "spravedlivé", abychom se vzdali uplatňování spravedlnosti vůči ostatním lidem. V tom spočívá Ježíšova morálka: Když dokážeme odpustit všem, kteří nám ublížili, nemůžeme být žádní gauneři. Bůh odpustil stejnou měrou i nám. A hned citovala Lukáše 11,4: "Odpusť nám naše hříchy, neboť i my odpouštíme každému, kdo se provinuje proti nám." A nikdo nedokázal argumentovat proti.

Kainův syndrom

Uznávám, že to zní docela logicky. Psychoterapeuté často shledávají, že za neodpuštěním, které stojí v kořeni mnohých našich hříchů, je pocit bezpráví. Dostaneme-li se s někým do sporu, máme vždy tendenci srovnávat vzájemné dluhy a velmi často nás tento pocit vede k závěru: "To už je moc! Když se ten člověk chová takhle, tak to už nelze odpustit. Na hrubý pytel hrubá záplata." A důsledkem jsou osočování, útoky, závisti a někdy i bombové útoky (na potratářské kliniky), krvavá běsnění (při různých revolucích) či vzájemná třídní, rasová a náboženská nenávist (bývalá Jugoslávie).

My máme často falešné poznání o sobě samých (vzpomeňme na Efezany v příběhu s apoštolem Pavlem) a žijeme v iluzi, že ti druzí jsou vždycky vinni víc než já. Protože ti druzí narušují spravedlnost, kdežto já - podle našeho sebenáhledu - se zasazují, aby dobře fungovala. Jde o tzv. "Kainův syndrom", druh slepoty, kterým trpěl Ábelův bratr Kain a který vede k postoji Já nic, já jsem je SPRAVEDLIVĚ rozhořčen... Za všechno může Hospodin, Ábel, atd. atd... Mě poze rozčiluje "ta" nespravedlnost a cítím se povinen (jako křesťan, jako morální člověk, jako zásadový muž atd. atd.) ji svými činy napravovat.

Samozřejmě, název "Kainův syndrom" nenajdete v žádné odborné příručce. Nejde o duševní nemoc, ale o duchovní slepotu, která se navenek jeví jako posedlost pocitem křivdy a spravedlnosti. Což si my křesťané často racionalizujeme jako pocit mravního rozhořčení. A když ho v sobě cítíme, považujeme se za vysoce ctnostné. A že nás to přivádí k pocitům zloby, nenávisti, zranitelnosti a sebeodmítání? To většinou nevidíme. A že nás to přivádí k představě, že naším úkolem je napravovat, vychovávat, moralizovat a trestat? Na to býváme občas i hrdi.

Démonologie otců pouště

Na pocity křivdy, rozhořčení a nespravedlnosti choříme všichni, ateisté, pohané, muslimové i věřící křesťané. To patří k porušené lidské přirozenosti. V Ježíšově době se tím chlubil farizeové a v dnešní době třeba talibánci. I oni s pocitem "spravedlivého rozhořčení" trestali sebe sama za sebemenší poklesky a na podporu ctnosti a potírání neřesti stříleli ty druhé (v případě Talibánu) na fotbalovém stadionu v Kábulu.

Po křesťanech však Ježíš žádá něco jiného: Život v modu milosti, nikoliv v modu spravedlnosti. Jako Kain v biblickém příběhu ani my nedojdeme záchrany, pokud nepřijmeme za své, že "spravedlivé" rozhořčení je našeptáváním od Ďábla. Zní to radikálně, ale křesťanství je radikální.

V tom spočívá základní rozpoznávání "duchů", o kterém mluvili Otcové pouště, křesťanští mniši poustevníci, kteří žili na sklonku starověku v pouštích Syrie a Egypta. Evagrius Ponticus, jejich největší autorita, říká: "Hněv je vášní velice prudkou. Hovoří se o něm jako o vzkyplení citové části duše proti tomu, kdo se na ní dopustil bezpráví - skutečně či zdánlivě. Duše je pak po celý den zatrpklá, a zvláště při modlitbě strhává hněv s sebou rozum a staví nám před oči tvář toho, kdo nás urazil."

Všimněme si: Když mluví Ponticus o démonovi hněvu, nemluví o spravedlnosti jako takové, ani o nestranném etickém diskursu. Mluví o hněvivém afektu, který známe jako pocit spravedlivého rozhořčení. "Žádná neřest nepromění rozum v démona tolik jako hněv," říká Ponticus a dovozuje, že člověk je v afektu hněvu často natolik vydán v plen, že ztrácí vládu nad sebou samým a nechává se strhnout k nutkání pomstychtivě jednat: Kárat, vychovávat, napravovat a především trestat. Lidi kolem sebe, ale i sebe sama a někdy i samotného Boha. Jen si vzpomeňme na Jonáše, jak si to rozdával s Bohem, když Bůh projevil slitování nad zlotřilými Ninivany.

To je naše diagnóza. Čím vyšší mravní standardy si klademe, tím více nenávidíme svět a tím více trpíme depresi a tendencemi k sebevražednému jednání, když se nám to nedaří naplňovat. To dokazují zkušenosti psychiatrů s příslušníky fundamentalistických sekt i hnutí Anonymních alkoholiků. Ale jak z toho ven? Jaké doporučení navrhuje Ponticus proti tomuto fungování naší mysli či jeho slovníkem řečeno, proti působení zlobných démonů?

Podle Pontica už samo poznání, že za pocity hněvu (= afektu zaměřenému "proti tomu, kdo se dopustil bezpráví") se ukrývá našeptávání démona, představuje účinnou zbraň v boji proti němu. Jakmile nějakou vášeň, úmysl nebo cit pojmenujeme, již jsme získali určitý odstup. Přiznání si našeho vnitřního stavu totiž přesahuje holé vědění, které může zůstat pouze v naší hlavě a nedojít tak účinku. Jakmile emoci nazveme skutečným jménem, máme ji už takřka v hrsti.

Ale to by bylo málo. Druhou doporučovanou zbraní proti démonům je podle Pontica postupovat tak, jak postupoval Ježíš, v tomto případě - odpouštět! Odpouštět i neodpustitelné a totálně rezignovat na výkon spravedlnosti vycházející z pocitů spravedlivého rozhořčení. Ale pozor: Odpouštět druhým právě tak jako odpouštět sobě. Rezignovat na nenávist právě tak jako na sebenenávist.

To je podle Pontica jedinečný lék, který nabízí křesťanství. Křesťané v jeho době se skutečně poznávali od druhých podle toho, že žili ve vzájemné lásce a odpuštění. Nikoliv podle toho, že by byli bezhříšní a mravně dokonalí. Příběhy Otců pouště hovoří o neustálém přiznávání si vlastních nedokonalostí, vin a hříšností. Podstatou křesťanství bylo učení o milosti, tedy všeobecném odpuštění, a křesťané tehdejší doby si odpouštěli nikoliv proto, že si vzájemně ubližovali fifty fifty, ale protože Bůh "ne-spravedlivě" odpustil jim.

otištěno: Universum - Revue České křesťanské akademie, č.13, zima 2002

redakce: Vyšehradská 49, 128 00 Praha 2

<http://www.omadeg.cz/cka/universum.html>

Ohlížíme se na levo a na pravo

Erik Ritter von Kuehnelt-Leddihn

Demokracie je v dnešní západní civilizaci uznána za nejlepší formu vlády. Mnoho lidí si také myslí, že je dobrá i pro ostatní svět. Jaký máte názor vy?

Na demokracii se dívám z pozice liberála a racionalisty. Zopakoval bych slova argentinského spisovatele Borgese, který řekl: "Nevěřím v demokracii, protože je to kuriosní zneužívání statistik." Neexistuje žádný filosofický ani theologický důvod, proč by většina měla vládnout menšině. Je třeba si uvědomit, že demokracie není vládou všech lidí. To je nesmysl. Demokracie je vláda většiny nad menšinou. Například vyhnání Němců z Čech a Moravy bylo z demokratického hlediska zcela v pořádku, ale z liberálního hlediska už ne. Jiným příkladem je problém Severního Irsku. Severní Irové říkají: "My vládneme demokraticky. Nás protestantů je 60%, vás katolíků je 40%, musíte poslouchat." To je demokracie, ale ne liberalismus.

V čem se liší demokratický a liberální pohled na vládu?

Na otázku, kdo má vládnout, odpovídá demokracie - většina politicky rovných občanů. Liberalismus neřeší otázku, kdo má vládnout, ale jak se má vládnout. Odpověď je - bez ohledu na to, kdo vládne, má mít každý člověk co největší svobodu, která zůstává slučitelná s obecným dobrem. Nemůžete říci: Jsem velký liberál, můžu jet 150 km/h skrz vesnici.

***Erik Ritter von Kuehnelt-Leddihn** se narodil v roce 1909 v Rakousích. Studoval občanské a církevní právo na universitě ve Vídni a Budapešti, kde získal v roce 1929 doktorát. V šestnácti letech začal přispívat do novin a časopisů. Nejříve do londýnského Spectatoru. Ve dvaceti letech byl vyslán jako zvláštní dopisovatel do Ruska. Od konce třicátých let přednášel na amerických universitách, především na Chestnut Hill College ve Philadelphii, kde zůstal až do roku 1947. Poté se vrátil do Rakouska, procestoval celou Evropu a od roku 1955 podniká pravidelné každoroční cesty po celém světě, na nichž přednáší a zároveň shromažďuje materiál pro svá studia. Během posledních dvaceti let navštívil více než sedmdesát zemí ve všech koutech světa. Hovoří sedmi světovými jazyky, včetně japonštiny, a v dalších jedenácti je schopen číst. Je přispěvatelem desítek novin a časopisů po celém světě, autorem mnoha esejů a několika knih. V současnosti žije v malé horské vesničce v Tyrolsku. Rád fotografuje, stopuje, hraje bridže, sbírá známky, píše satirické eseje a od roku 1960 maluje. Je odpůrcem oborových specializací.*

A co liberální demokracie?

Zde jsou dva principy - princip svobody a princip rovnosti. Tyto principy jsou však vzájemně protichůdné. Jsme svobodní, nebo rovní. Rovnost může být nastolená pouze silou. Lidé si nikdy nebyli rovní. Nový Zákon je poselstvím o lidské nerovnosti. Rovnost není křesťanská myšlenka.

Nicméně v současné společnosti převládá rovnostářské smýšlení.

Jakou úlohu hraje v demokracii?

Myslím, že rovnostářství je vskutku klíčové. Podstata hlasování je jeden člověk jeden hlas. Jinak řečeno, šedesátiletý universitní profesor a devatenáctiletý prostitut jsou si politicky rovní. Od té doby, co se považují za racionalistu, mohou říci, že je to šílenost. Nezapomínejme, že demokracie je návrat starověké formy vlády. Zkoušet to znovu v moderní době nedává smysl. Rousseau, který byl skutečně demokracii velmi vzdálen, řekl, že demokracie je možná pouze ve velmi malých společenstvích. Je možná v malém kantonu, lze ji provádět v malé vesnici, protože problémy jsou malé a velmi jednoduché. Ale ptát se občana USA na jeho názor na válku v Zálivu, zda jsme měli zaútočit na Irák nebo ne, je šílenství. Bylo by to jako pozvat mě, abych rozhodoval, jak má proběhnout mozková operace. Ale já nevím, nestudoval jsem to.

Jakou roli podle Vás hrají v moderním světě masmédia?

Masmédia jsou polovzdělanci, kteří ovlivňují směřování nevzdělanců. To je to, co se skutečně děje. Masmédia musí používat jazyk, kterému je 90% lidí schopno rozumět. Ale je jasné, že pokud by masmédia hovořila třeba o mozkových operacích, nikdo by jim nerozuměl. Chybí zde vzdělání. Z pohledu racionalisty, z hlediska rozumu je to celé postavené na hlavu.

V demokracii se strany tradičně rozdělují na levice a pravici. Ale jsou někteří myslitelé a dokonce politikové, kteří si myslí, že politické dělení na levice a pravici je zastaralé a v moderním světě postrádá smysl. Je toto dělení stále na místě?

Je zcela na místě, pokud používáte termíny správně. Ale ony se správně nepoužívají. Jestliže umístíte nacisty na extrémní pravici, je to úplně špatně. Nacionalní socialismus je typicky levicové hnutí, dokonce extrémně levicové. Pro větší přesnost bychom měli nacionalismus nazývat etnicismem. V angličtině se slovo nacionalismus používá špatně. Když se ptají, jakou máte národnost, myslí tím státní příslušnost. Ale ještě zpět k levici a pravici. Nacionalismus je levicový, socialismus je levicový, nacionalní socialismus je levicový. Němečtí nacisté o sobě nikdy neprohlášovali, že jsou pravice. 6. prosince 1931 Goebbels prohlásil: *"My jsme německá levice a pohrdáme nacionalismem buržoasní střední třídy."* Termínem nacionalismus mysleli nacisté etnicismus.

Co podle Vás umožnilo nástup nacionálního socialismu nebo komunismu v tomto století?

Proč k tomu došlo? Máme v sobě dva přirozené sklony. Jeden ke stejnosti a druhý k různosti. Oba se vzájemně vylučují. Někdy se cítíte dobře a hezky ve společnosti dvou, tří pěti, dvanácti nebo padesáti lidí. Všichni mají stejné názory. Jestliže někdo cokoliv řekne, ostatní přikyvuji, že si myslí to samé, a dostaví se hřejivý pocit kolektivu, lidé nacházejí potěšení ve stejnosti. Ale jako lidské bytosti nacházíme potěšení také v různosti. Proto tak rádi cestujeme. V cizí zemi nacházíme jiný jazyk, jídlo, hudbu, všechno je jiné. Je to romantické a vzrušující. Na opačném pólu stojí prožitek masovosti. V knize *Manners of the herd*, která vyšla v Americe během války, je velmi dobře ukázáno, že nacismus povstal z demokracie. "Všichni jsme stejní" - tento kolektivní živočišný až zvířecí sklon je v protikladu k vyššímu lidskému směřování, k zálibě v různosti. Proč milujeme ženy? Protože jsou jiné. V tom je i jistá souvislost mezi homosexualitou a levičáctvím. Touha po stejnosti. Také je velmi zajímavé všimnout si skutečnosti, že oblasti v Západním Německu ve kterých zhruba před patnácti lety získala nejvíce hlasů sociální demokracie, se prakticky shodují s prostorem, kde nacisté mezi válkami získali drtivou většinu hlasů. Je to v mentalitě těchto lidí, kteří jsou silně rovnostářští a nemají rádi odlišnosti.

Mohl byste porovnat německý nacionální socialismus a komunismus?

Rozdíly se hledají velmi těžko. Částečně je to rasismus, který je v komunismu potlačen, a programový antisemitismus, který je mnohem výraznější u nacionálního socialismu. Komunisté kladou větší důraz na boj proti třídní nerovnosti, nacisté proti rasové a etnické nerovnosti. V září 1939 se v srdci Polska potkají dvě rudé vlajky: Darwinisté a Marxisté - dvě rovnostářská hnutí.

Máte osobní zkušenost s životem v Mussoliniho fašistické Itálii. V publicistice ale i v odborných publikacích se běžně zaměňuje německý nacionální socialismus za fašismus...

To je samozřejmě špatně, nikdy to nedělám. Německý nacionální socialismus je starší. Fašistická ideologie se opírala o stát, kdežto nacionální socialismus o rasu. Proto jste byli mnohem svobodnější ve fašistické Itálii než v nacistickém Německu. Skutečnost byla taková, že pokud člověk nebyl úplný blbec, mohl v Itálii žít velmi svobodně a nerušeně. S tím souvisí i skutečnost, že Německo bylo převážně protestantské, kdežto Itálie byla katolická. Osobní svobodu, opravdový ideál osobnosti, naleznete jen v katolických zemích. V protestantských zemích ho nenajdete. Žijete-li v USA na malém městě, jste zcela pod kontrolou. Nejste skutečně svobodní.

Hrozí nám recidiva nějaké nové formy totalitního režimu, jakými byly nacionální socialismus nebo komunismus?

Myslím, že ne. Ale ve skutečnosti byla levice po pádu komunismu posílena. Zaprvé proto, že se vytratil strach z vojenské moci Sovětského svazu, a zadruhé proto, že socialistické strany opustily myšlenku státního kapitalismu, protože to nefungovalo. Zřetelně to můžete vidět v Číně, kde je komunistická strana stále pevně u moci a kde se komunisté vzdali záměru řídit ekonomiku státem. Konec Sovětského svazu nepřišel díky hrdinskému odporu obyvatel, skrze revoluci. Jednoduše zkrachovali jako nějaké malé cukrářství na rohu. Bídny a ne-slavný konec.

Na jaká témata se zaměřuje dnešní levice?

V současnosti se zaměřují především na přírodu, proti rodině, proti křesťanským modelům, pro užívání drog. Jinak řečeno, na dolní část lidského těla.

Co si myslíte o dnešní sjednocující se Evropě?

Sjednocením Evropy by vzniklo mnohonárodní politické zřízení. Dnešní evropské státy jsou však převážně národní státy. Států s národnostními menšinami, které stojí za úvahu, je jen několik - Belgie, Slovensko, zbytek Jugoslávie s Maďary a kosovskými Albánci, Rumunsko, Finsko a baltské státy s rozsáhlou menšinou nově přistěhovaných Rusů. Jinak jsou to bohužel národní státy a národní stát je levicová záležitost. Celý tento problém tkví v tom, čemu dáváme přednost - zda horizontálnímu nebo vertikálnímu řádu. Ve vertikálním řádu byl Bůh na Nebesích, Svatý Otec v Řím, král jako otec vlasti a otec jako král v rodině. Dnes převládla představa horizontálního řádu. Nedíváme se nahoru a dolů, ale ohlížíme se vlevo a vpravo. Všimám si, že tenhle člověk mluví jiným jazykem, tenhle má jinou barvu kůže, nebo že má jiný sestřih vlasů. A najednou mluvíme o menšinách a většinách. Před třemi sty lety nikdo o menšinách a většinách nemluvil. Nebylo to zajímavé ani důležité. Poprvé, kdy to v Evropě začalo hrát roli, bylo husitské období. Tehdy se v Evropě objevilo sociální, etnické a národně sociální hnutí. Ale v období do sedmnáctého století nic takového neexistovalo. Stačí si povšimnout poměru českých a německých pánů, kteří byli popraveni po Bílé hoře. Kdyby jste nezeptali předka mé manželky, který pochází z roku Thurnů, zda je Němec nebo Čech, řekl by, že je to nesmyslná otázka. Odpověděl by: "Ich bin ein Böhme." Vztahoval by se k území a ne k jazyku. Vůdce moravských vojsk Schlick byl etnický Němec, stejně tak byl Němcem král Václav, ale to nebylo důležité. Monarchie byla nadnárodní institucí.

Jsou lidé připraveni na sjednocení Evropy?

V současné době se pouze menšina lidí cítí být Evropany. Jsou to lidé, kteří náleží k horní finančníkové vrstvě, lidé, kteří procestovali celý svět. Když jsem byl v Hongkongu, vlála tam britská vlajka, v té chvíli jsem se cítil Evropanem.

Zmínil jste se o Hongkongu. Jak se díváte na kolonialismus?

Jsem zastáncem kolonialismu. Kolonialismus byl nekonečně lepší než to, co přišlo po něm. Bylo to velmi drahé a stálo nás to spoustu peněz. Ztráta kolonií přispěla k bohatství Evropy, protože už jsme se o ně nemuseli starat. Stal se z nich třetí svět. Současně je začali využívat Rusové a Američané. Získávali od nich peníze, protože bývalé mateřské země už nenesly odpovědnost. V Americe jsou přesvědčeni, že kolonialismus přinesl Evropě bohatství. To je omyl. V německém koloniálním panství bylo pouze malé Togo, které bylo ziskové. Všechny ostatní kolonie byly ztrátové. Pouze stály peníze. Belgické Kongo bylo v plusu pouze v letech 1940-1954, čtrnáct let. Předtím a potom bylo v mínusu. A teď? Mobutu vyvezl ze země v bankovkách a jiném majetku čisté jmění ve výši 82 miliard šilinů. Nashromáždil takový majetek trvalo evropským dynastiím několik století. Navíc ho udržely uvnitř země.

Hodně cestujete. Jak se dívá východní Asie na Evropu? Jaké jsou rozdíly v asijské mentalitě v porovnání s naší evropskou?

Rozdíly v uvažování jsou samozřejmě obrovské. Byl jsem sedmkrát v Japonsku a potkal jsem tam i katolické aristokraty, jejichž způsob uvažování je velmi podobný našemu, ale to je výjimečné. Mentalita ostatních je velmi uzavřená, nesmělá. Japonci se neustále ohlížejí na všechny strany, vlevo, vpravo, nahoru i dolů. Křesťan přemýšlí nad tím, nebo by alespoň měl, co si o něm myslí Bůh, jak obstojí v Jeho očích, a ne před svým sousedem. K tomu by měl být lhostejný. Neměl by se pokoušet stát se oblíbeným. Uvažovat nad tím, jak se stát slavným, je mimo hru.

Můžete uvést nějakou osobní zkušenost?

Poprvé jsem získal takovou zkušenost, když jsem byl v Tokiu. Měl jsem tam jako host přednášku, po které přišel jeden student a řekl mi: "Vaše přednáška se mi líbila a rozuměl jsem tomu, ale bylo to příliš evropské a americké. Nejdříve shromáždíte fakta, potom vytvoříte sylogismy a vyvodíte logické dedukce. My tohle nepotřebujeme. Když mám problém, zavřu oči, naslouchám vnitřnímu hlasu a odpověď přijde sama." Profesor Ludendorff, u něhož jsem přednášku měl, mu na to řekl: "Můj milý, za dva týdny budou zkoušky, můžete zavírat oči, ale varuji Vás, vaše odpovědi musí být správné."

Nebo když jsem byl v Indii. Profesor, který dopoledne přednášel ajurvedickou medicínu, což je lékařství a anatomie, ve které připisují různým tělesným orgánům odlišné funkce než my v Evropě, přednášel odpoledne anatomii na státní universitě v Kalkatě v rozporu s tím, co přednášel ráno. Přítel se ho zeptal, jak může takto přednášet - který z těchto dvou přístupů považuje za správný. Ale on nechápal, na co se ho ptá. Odpověděl, že ajurvedická medicína, jak ji přednáší dopoledne, je správně z indického hlediska a anatomie, kterou přednáší odpoledne, je správně ze západního hlediska.

V Rama-Kršna centru v Kalkatě jsme debatovali o theologii. Zmínil jsem se o Kristovi- "ano, ano, jsme pro Muhammada", a dostal jsem knížku o Mohamedovi. A co Budha - "ano, skvělý Buddha..."

S takovou mentalitou nemůžete vytvořit vědeckou nebo průmyslovou civilizaci. Není to možné, protože věci jsou buď správně, nebo špatně. Nemůžete vyrobit počítač s uvažováním, ve kterém je všechno správně. A jsme zpátky u Krista - vaše řeč by měla být - ano, ano, ne, ne.

Co čeká Evropu?

Ideologicky nám zvenčí nic nehrozí. Ideologická ohrožení mají základ v evropských omylech. Mají evropské kořeny a minulost. Ať už je to husitství, Francouzská revoluce nebo něco jiného. Pokud jde o vojenskou hrozbu, mám obavy z Číny. Číňané jsou totiž velmi nemilosrdní a chladnokrevní. Proto bychom neměli mít příliš silné, ale ani příliš slabé Rusko. Pokud čínská hrozba skutečně přijde, Rusko musí být připraveno jí čelit. Rusko potřebuje nás, protože Rusové budou první na řadě. Proto bychom neměli Rusko zcela oslabit.

A co islám?

Vojenská hrozba islámu bude trvat jen tak dlouho, dokud budeme rozvíjet náš automobilový průmysl a budeme potřebovat jejich ropu. A až ropa vyschne a ona vyschne?! V Ománu si už uvědomují, že za osmdesát let jim ropa dojde. Snaží se vybudovat průmysl a zavodňovací systémy, aby tomu byli schopni čelit. V Saúdské Arábii to bude trvat mnohem déle, ale věk ropy, myslím v průmyslu, se jednou přiblíží ke svému konci. Nebude to za mého života ani za života mých dětí, ale možná mých vnoučat. A až konec přijde? Potom mohou jíst písek. Jejich síla spočívá v tom, kolik my budeme vyrábět aut a kolik oni vytěží ropy. Ale to nebude trvat věčně, jednou to skončí.

Děkujeme za rozhovor.

rozhovor vedli: Jan Horník, Roman Joch
otištěno: Babylon č. 8/VI. 18. červen 1997
Redakce: Sudoměřská 10, Praha 3, 130 00
K dostání zdarma na vysokých školách

Hledejme způsoby čestné a tvořivé spolupráce

Několik aktuálních myšlenek o koalici ČSSD s KDU-ČSL

Karel Floss

Je nabíledni, že jakékoli koalice jsou přirozenější a tedy smysluplnější a pak i pevnější, čím více se zakládají na nějakých společných hodnotách. V opačném případě jsou čistě vnější, protože nepřirozené, jsou nanejvýš hrubě utilitární a také se při nejrozumnějších příležitostech rozpadají.

K nedobрым rysům současnosti patří ostatně již pokleslé užívání samotného výrazu "koalice" latinského "coalesco" znamená přece srůstání, splývání a tím také upevňování a mohutnění. Dnešní chápání koalice je proti tomu všemu jen ubohým stínem.

Pokleslost zde nemusí být posledním slovem.

Zdá se, že právě u vztahu mezi ČSSD a KDU-ČSL by mohlo jít o koalici v původnějším hodnotovém významu, přičemž onou společnou hodnotou by byl specifický zájem o sociální otázky, jež jsou opravdu středobodem moderní politiky, jak se k tomu přiznal již TGM, když hovořil o kříži našeho vědomí a svědomí.

V takto pojaté koalici by ani sociální demokraté ani lidovci nemuseli pokládat vzájemnou spolupráci za čistě vnější taktizování, či dokonce za zradu svých programů. ČSSD se zde o přiměřenější přístupy snaží ve své doktríně o vztahu k církvím a náboženským společnostem, jež se má stát postupně součástí programu strany.

Zde jen několik postřehů a poznámek, jež by měly vyvolat hlubší diskusi, nemá-li žít naše politická scéna ze dne na den z pouhého vnějšího taktizování.

Křesťanský orientovaná strana

Co vlastně znamená, že se KDU-ČSL hlásí jako ke své základní hodnotě ke křesťanství? Právě vyšlo další číslo vynikajícího brněnského periodika "Teologie a Společnost" (6/2003) a v něm se čte příspěvek našeho předního politologa P. Fialy o roli KDU-ČSL v české politice.

***Karel Floss** (1926) přední český filozof, mimo jiná filozofická témata se věnuje otázce, zda a jak může křesťanství přispět ke kulturnímu a sociálnímu rozvoji soudobé společnosti. Za komunismu byl režimem pronásledován, od r.1991 působí jako docent filozofie na katedře filozofie FF UP v Olomouci. V letech 1996 - 1998 byl senátorem za ČSSD. Publikoval mnoho odborných statí, je autorem dvou knih.*

Najde se v něm mnoho užitečných postřehů, ale co nejvýznamnější tak kupodivu chybí: nejcharakterističtější rysem politické strany, když se již svým názvem hlásí ježíšovství a svým voličům tak dává masívně najevo, že jsou-li věřícími křesťany, patří vlastně samozřejmě do KDU-ČSL.

Takové úzké spojení je totiž navýsost zavazující, což si ne všichni lidovci vždy uvědomují a svým pouhým koketováním s evangeliem se tak dopouštějí jakési blasfémie. Nemusíme souhlasit přímo s L. Hejdánkem, že přídomek "křesťanský" v názvu politické strany je vlastně nesmysl, nicméně musíme pak vyžadovat velmi závažné důsledky.

Pro sociálního demokrata k takovým důsledkům nemůže nepatřit tvůrčí a nesmlouvavé, chceme-li přímo revoluční uplatňování ústředních myšlenek sociálních encyklik. Trvá-li totiž strana na své křesťanskosti, neběží vůbec o to, zda ji vede Bartončík, Lux, Kasal, Svoboda či Kalousek, nýbrž jak tvořivě naplňuje křesťanské směrnice vydávané pro politickou a především sociální oblast.

Slyšel někdo při nedávném přepřahání v KDU-ČSL od M. Kalouska nějaké zdůvodnění, že právě toto poslání strany se bude lépe a účinněji plnit s politickou pravici? Nejde o lehkomyšlné zahrávání si s tím nejcennějším, co lidovou stranu charakterizuje, chce-li se KDU-ČSL přibližovat k pravici typu ODS? Není jí bytostně bližší levý střed? Vždyť na levici již dávno nejde o neústupný materialismus a ateismus.

Mohou nás spojoovat sociální encykliky

Koncem minulého roku 2003 se v Římě konala mezinárodní konference k jubileu papeže Lva XIII. (1810-1903), který v roce 1891 vydal první epochální sociální encykliku "Rerum novarum". V ní mimo jiné čteme: *"Je zřejmé a obecně se to uznává, že dělnictvu v jeho smutném postavení je potřeba poskytnout pomoc... Celé zlo ještě zhoršila bezohledná lichva... i to, že výroba a obchod se soustředily v rukou několika lidí, takže malá hrstka boháčů vložila téměř otrocké jho na nesmírné množství proletářů"*

Jaké úkoly zde čekají křesťanské strany (a proč právě ve spolupráci s levicovými sociálními demokraty?) může naznačit jen nepatrný úryvek z encykliky, v níž na iniciativy Lva XIII. Navazuje současný papež: *"Hrozí nebezpečí, že se rozšíří radikální kapitalistická ideologie, která... ve slepé víře přenechává... řešení volnému rozvoji tržních sil"* (Jan Pavel II., Centesimus annus, 1991)

V této souvislosti by se měl více studovat nedávný český dokument "Pokoj a dobro", kterého dosud tvůrčím způsobem nevyužila žádná naše politická strana, přičemž první na tahu by zde měli být právě lidovci.

Je potěšitelné, že i český zájemce má od roku 1996 zásluhou pražského nakladatelství Zvon k dispozici soubor všech sociálních encyklik, k němuž předmluvu napsal T. Halík. Ten se domnívá, že oficiální proud katolické sociální nauky stojí kdesi uprostřed mezi jakousi levicí (např. teologie osvobození) a pravicí (např. M. Nowak),

přičemž ovšem také tvrdí, že v některých názorech se právě "teorie neokonzervativců významně setkávají s "oficiálním proudem" katolické sociální nauky..."

A co jiné interpretace a iniciativy?

Podobné problematické formulace by bylo možno T.Halíkovi a jiným spřízněným vykladačům tolerovat třeba proto, že své názory formulovali ještě před vydáním takových děl, jako je "Světový étos pro politiku a hospodářství" od H.Künga.

Proti tomu bylo bezpodmínečně nutné přihlédnout k takovým geniálním křesťanským myslitelům, jakým byl jeden z koncilových poradců M.D.Chenu. Ten nejen zásadně rozlišil mezi "katolickou sociální naukou" a "sociálním učením církve" - on je též strůjcem oné výzvy rozpoznávat bedlivě "znamení času". Tento obrat Halík zná a přitom o velikém sociálním mysliteli Chenu ani slovo. Je to náhoda? Jak dlouho budou českým křesťanům bližší všichni netvůrci Nowakové než smělí novátoři Chenuové?

Kdo na tom má zájem a tím brzdí možnou nadějnou spolupráci mezi ostatními sociálně orientovanými politickými proudy a stranami? Vždyť Chenu ve své práci (Kirchliche Soziallehre im Wandel, Fribourg-Luzern 1991) mimo jiné připomíná nutné neúspěchy kapitalismu a např. k encyklice Pavla VI. z roku 1967 "Populorum progressio" příznačně poznamenává: "I když vzhledem k ideologickým implikacím nepadá slovo socialismus, socialisté stejně postřehli, že encyklika vychází v řadě bodů z jejich pozic."

Ekonomika nesmí mít poslední slovo

Ideologické implikace přece dnes dávno odpadly, začneme tedy na obou stranách hovořit daleko otevřeněji; řekněme konečně sobě i jiným, co i v konkrétní politice znamená onen biblický důraz na přednostní volbu pro chudé a utlačené, jak o tom hovoří i T.Halík.

Jak chce takovou volbu M.Kalousek prosazovat účinněji s naší pravicí než s levicí? Velmi bych zde ocenil podrobnější výklad, na který by měli naléhat v prvé řadě opravdově věřící lidé v KDU-ČSL. Též na zmíněném římském kongresu se znovu zdůraznilo, že právě pro křesťana nesmí mít ekonomika poslední slovo. Již Pius XI. v další sociální encyklice "Quadragesimo anno" 1931 připomněl, že nejvlastnějším posláním církve je hluboce a soustavně posuzovat sociální a ekonomický řád.

A nedaly si právě podobný úkol ve svých programech i obě naše strany - lidovci a sociální demokraté? Skončujme tedy s pokleslým výkladem slova "koalice", hledejme vynalézavě všechny možné způsoby čestné a tvořivé spolupráce, onoho srůstání, jež vede k mohutnění. Naše země to potřebuje.

otištěno: Trend politiky, vědy, kultury, společnosti, roč. 11, č. 2/2004

redakce: Společnost Willyho Brandta a Bruno Kreiského,

Václavské náměstí 43, 110 00 Praha 1

Edmund Burke a konzervatismus

David Regan

Vybral jsem si dnešní téma ze dvou důvodů. Prvním je mé přesvědčení, že konzervatismus, který bývá často považován jen za jakýsi druh praktické reakce či protireakce v oblasti reálné politiky, je hluboký a promyšlený intelektuální názor a silné intelektuální hnutí. Druhým důvodem je seznámit vás s politickým teoretikem Edmundem Burkem.

Změna uvnitř kontinuity - to je nejdůležitější rys konzervativní filosofie a samotná podstata konzervatismu. Slovo "konzervativní" nabylo v naší době v politické aréně na Východě i na Západě značně nelichotivých významů, a proto vás možná překvapuje, že tvrdím, že konzervatismus je filosofií změny. Prokazatelně tomu tak je, avšak jedná se přitom o změnu určitého druhu: o změnu remediální a inkrementální. Konzervativní změna musí být namířena k vyléčení určitého problému a musí mít charakter nárůstové posloupnosti. Konzervativce pozorně sleduje společnost a její vývoj, snaží se identifikovat její problémy a ty se potom pokouší odstranit prováděním konkrétních, dílčích změn. Zastávce konzervatismu věří, že to, co existuje, má být zachováno; jediné v tom případě ne, pokud by se sám stávající řád stal velikým problémem. Pak jsme oprávněni přistoupit k změně - avšak i ta musí probíhat v podobě postupných kroků. Změna musí být vždy změnou k nápravě konkrétního, jasně poznaného problému. Na rozdíl od změny, která je prováděna s úmyslem uskutečnit budoucí ideál, konzervativní filosofie zastává názor, že je potřeba ve společnosti odhalovat problémy a ty se snažit napravit - a ne ve snaze dosáhnout ideální společnosti provádět změny, které k tomuto budoucímu ideálu mají společnost dovést. Na rozdíl od radikálních změn, změna v konzervativním pojetí je vždy malou změnou, která opravuje jen malou část většího celku. Konzervativní myšlení se vyhýbá dvěma extrémům: odmítat každou změnu; nebo chtít změnu ra-

Edmund Burke (1729 - 1797), britský politik, publicista a estetik. Jako člen britského parlamentu kritizoval absolutistické snahy Jiřího III., otrokářství v koloniích, útlak v Irsku i protiamerickou politiku Velké Británie. Jeho nejznámějším spisem jsou *Úvahy o francouzské revoluci* (1790), ve kterém ostře vystoupil proti francouzské buržoazní revoluci konce 18. století. Je pokládán za otce moderního konzervatismu.

dikální, absolutní, která nutně neplyne z daných podmínek, ale je spíše prováděna s úmyslem uskutečnit nějaký ideál. Proto konzervatismus zvláště zavrhuje revoluci, jak později uvidíme v kritice Francouzské revoluce, kterou nabídl svým současníkům Edmund Burke. Druhým typickým znakem konzervatismu je to, že je filosofií národní, nacionální, nikoliv internacionální. Konzervatismus předpokládá národní sebeurčení a vytvoření národní tradice. Nemůže se uplatnit v politickém systému, který není výsledkem národních tradic a pozvolného státního a národního vývoje, nemůže fungovat v politickém systému, který je státu nebo národu vnucen zvnějšku. Konzervativní filosofie zastává názor, že každý národ musí nejprve dosáhnout sebeurčení a teprve potom lze uplatňovat postupné změny. Konzervatismus by proto nebyl proti násilné akci za svržení cizí moci, ale byl by proti revoluci, namířené proti domácímu vývoji.

Konzervatismus je proti radikálním změnám a proti revoluci z důvodů historických i teoretických. Jednak zkušenost lidstva ukazuje, že radikální politická změna namířená proti domácímu vývoji vyúsťuje nevyhnutelně do situace, která je horší než původní stav před revolucí. Zde se dá uvést mnoho příkladů: anglická revoluce v roce 1640, v níž Cromwell, jediný vojenský diktátor anglických dějin, nakonec vládl mnohem hůře a tyranštějšími metodami než král Karel I., kterého předtím svrhl; Francouzská revoluce, která nakonec vyústila ve vojenskou diktaturu Napoleonovu; bolševická revoluce v Rusku v roce 1917, která se přeměnila v diktaturu Leninovu a Stalinovu; atd. Tato historická zkušenost vede konzervativní myslitele k jednoznačnému přesvědčení, že revoluce vnitřní politickou situaci států neřeší ani nezlepšují, nýbrž zhoršují.

Za druhé, z hlediska teoretického, konzervativní filosofie považuje společnost a stát za přirozený, živý organismus, který historicky pomalu a postupně vzniká přirozeným vývojem lidské obce. Tento živý organismus lze snadno zničit radikální akcí. Zdravá společnost je velmi jemné předivo vztahů a tradic, v kterém je uložena celá dlouhá zkušenost a práce předcházejících věků, a bylo by velmi pošetilé a arogantní domnívat se, že my, naše dnešní generace, víme najednou všechno lépe, než všichni ti, kteří žili před námi a kteří svou dlouho střádanou moudrost uložili do společenského řádu, který jsme zdědili. Chci však podtrhnout, že tyto úvahy platí jen pro národ, který se po dostatečně dlouhou dobu těší národní nezávislosti. Jedině v takovém případě může totiž vzniknout společenství, které se postupně zformovalo v průběhu mnoha staletí a reprezentuje moudrost mnoha generací.

Po tomto velmi stručném náčrtu konzervativní filosofie obraťme pozornost k Edmundu Burkeovi (1729-1797), jehož názory měly hluboký vliv na britské politické myšlení a jehož myšlenky zanechaly hlubokou stopu v britské konzervativní politické filosofii. Edmund Burke se narodil v Dublinu, jeho otec byl protestant a matka katolička. Z Irska se přestěhoval do Londýna, kde se chtěl věnovat právu. Brzy však začal být činný v politice a většinu svého dalšího života věnoval práci

poslance v Dolní sněmovně. Patřil ke straně Whigů, kteří se v této době snažili omezovat moc panovníka a rozšiřovat pravomoci parlamentu a kteří se později vyvinuli v liberální stranu. Druhou parlamentní skupinou té doby byli Toryové, kteří se později stali základem konzervativní strany. Historicky vzato nebyl tedy Burke konzervativcem, přestože o něm jako o konzervativním mysliteli mluvím. Moderní terminologií bychom snad mohli označit Whigy osmnáctého století za levicovější proud a stranu Toryů za pravicovější. Jako aktivní politik byl Burke důsledným zastáncem progresivních změn. Uvedu jen několik příkladů: prosazoval další omezení moci krále, protože v Anglii 18. století měl panovník stále ještě značné pravomoci; zastával se tolerance vůči katolíkům a snažil se o odstranění jakékoli diskriminace vůči nim (Británie 18. století byla protestantská a měla legislaturu, která katolíky diskriminovala); vystupoval ostře proti zneužívání moci guvernérem Indie a zasadil se o jeho odstranění; a snad nejzajímavější je, že sympatizoval s americkými kolonisty, když se vzbouřili proti britské nadvládě.

Jeho kniha *Reflection on the Revolution in France* (Úvahy o revoluci ve Francii) vyvolala proto velké překvapení, neboť byla rozhořčeným útokem na revoluci, o níž si mnoho lidí v Británii myslelo, že je pokrokovou událostí, která si zaslouží podporu. Britové považovali bourbonské krále za tyrany a s potěšením také sledovali, jak byla ve Francii omezena privilegia římskokatolické církve. Burke však od začátku zastával názor, že francouzská revoluce je velkým omylem. Kniha byla napsána v první polovině roku 1790 a publikována téhož roku v listopadu, tedy v době, kdy po dramatických událostech počátku revoluce vládou umírnění girondisté a zdá se, že revoluce vyústila v poměrně přijatelný nový pořádek. O to víc šokoval britské čtenáře Burkeův nesmlouvavý výpad.

Avšak historie dala Burkemu za pravdu: v červnu 1791 svrhli jakobíni vládu girondistů a nastolili krvavý teror. Dnes musíme obdivovat Burkeovu jasnozřivost, s níž předvídal strašlivé konce revoluce ještě před tím, než se jakobíni chopili moci.

Proč Burke útočí na Francouzskou revoluci? Především ukazuje, že Francouzská revoluce se podobá spíše britské revoluci roku 1640 a ne britské revoluci roku 1688. Připomeňme si, že ta první vedla k vojenské diktatuře Cromwellových, zatímco ta druhá je velmi slavnou událostí britské historie nazývanou "The Glorious Revolution". V této "Slavné revoluci" nebyl nikdo zabít a Britové se v ní vzbouřili proti králi Jakubu II., který se snažil vládnout bez parlamentu a nerespektoval nezávislost soudu - pokoušel se ustanovit jakousi královskou diktaturu podle vzoru Ludvíka XIV. Vyhnali krále ze země a na uprázdněný trůn zvolili jako společné panovníky Jakubovu dceru Marii s jejím manželem Vilémem Oranžským, kteří získali korunu pod tou podmínkou, že budou vládnout jako konstituční monarchové. Nedošlo k žádnému krveprolití a uskutečněná politická změna byla poměrně malou změnou s cílem nápravy. Burke jednoznačně tvrdí, že Francouzská revoluce není takovou inkrementální, mírnou změnou, ale je naopak velkou, radikální změnou, podobně jako britská revoluce roku 1640.

Co je na radikální změně tak špatného? Burke tvrdí, že radikální změna je nebezpečná ze tří důvodů: za prvé je příliš zjednodušeným řešením politických problémů. Abych osvětlil tento názor, snad bude nejlépe ocitovat krátkou pasáž přímo z Burkeho knihy:

"Domnívám se s jistou dávkou uspokojení, že miluji mužnou, morální a spořádanou svobodu tak jako kdokoli jiný. A snad jsem o tom podal sdostatek důkazů svým chováním v celém mém veřejném životě... Ale nemohu se vyjádřit, ať už pochvalně či hanlivě, o ničem, co souvisí s lidskou činností, pokud je mi nabídnut toliko jednoduchý pohled na věc samu, jak stojí osamocena, zbavena všech přirozených vazeb, v nahotě a osamění metafyzické abstrakce. Neboť teprve okolnosti propůjčují ve skutečném životě každému politickému principu jeho typickou barvu a odlišnou náplň.

Teprve okolnosti učiní z každého občanského nebo politického programu věc lidstvu prospěšnou nebo škodlivou. Nahlíženo čistě abstraktně, vláda, stejně tak jako svoboda, je věcí dobrou; avšak byl bych mohl s čistým svědomím blahopřát před deseti lety Francii k její vládě (neboť vládu měla), aniž bych se byl seznámil s povahou této vlády a se způsobem, jímž spravuje zemi? A mohu snad nyní témuž národu tímtež způsobem blahopřát k získání svobody? Mám snad proto, že z hlediska čistě abstraktního lze jistě svobodu považovat za dobrodiní, se vši vážností blahopřát šílenci, který unikl z ochranné izolace a trvalé temnoty své cely, k tomu, že může znovu užívat světla a svobody? Mám oslavovat lupiče či vraha, jemuž se podařilo uprchnout z vězení, a těšit se z toho, že znovu nabyl svých přirozených práv?"

Burke zde vlastně říká: jsem vždy pro svobodu (a mnohokrát jsem to dokázal), ale abstraktní principy se na živou společnost nedají aplikovat bez toho, abychom pečlivě nezvážili konkrétní situaci, která v dané společnosti panuje, se všemi specifickými podmínkami a okolnostmi. Pokud to neučiníme, chtě nechtě uvažujeme tímto způsobem: svoboda je dobrá věc; vrah, který unikl z vězení, získal svobodu; tudíž unikne-li z vězení vrah, je to dobrá věc. Francouzští revolucionáři aplikovali abstraktní pojmy *liberté, égalité, fraternité* - na problémy své společnosti velmi primitivním způsobem. Prvním důvodem, proč Burke odmítá radikální změnu, je tedy její přílišná hrubost, schematičnost a primitivnost. Společnost je příliš složitým organismem na taková hrubá řešení.

Druhým důvodem Burkeho odmítnutí radikálních změn, které zaváděli francouzští revolucionáři, byla skutečnost, že revoluce zavrhlá veškerou předchozí zkušenost. Chceme-li však žít v úspěšném a fungujícím politickém systému, musíme stavět právě na zkušenosti. ještě jeden citát z knihy:

"Nauku o tom, jak vybudovat, renovovat či reformovat společnost, podobně jako všechny ostatní experimentální nauky, nelze zvládnout učením a priori. Stejně tak v této praktické nauce nestačí k poučení krátká zkušenost, neboť skutečné výsledky ve věcech morálních nejsou vždy ihned zjevné; často to, proti čemu panuje z

počátku velká zaujatost, ukáže se výtečné při delším působení, přičemž to dobré může dokonce plynout ze špatného dopadu věci na počátku. Opak nastává též: přesvědčivé programy s velmi příjemnými počátky mívají často hanebné a politováníhodné konce."

Burke zde říká, že politická změna musí být založena na zkušenosti. Dovolte, abych použil hrubé analogie: lze si představit, že bych mohl někoho naučit řídit auto a priori tak, že mu na tabuli nakreslím a ústně popíšu, co v autě je - volant, pedály, atd. - a vysvětlím mu, jak se s tím zachází - jak nastartovat, řadit, brzdit, atd. Pak jej písemně vyzkouším, dám mu klíče od auta a řeknu: Tady je auto, můžete jet. Ale samozřejmě řídit auto se nikdo neučí a priori. Místo toho posadíme nováčka za volant a vedle něj si sedne zkušený řidič v roli instruktora, z jehož zkušenosti nováček čerpá ve svých prvních krocích v nové roli. Burke tvrdí totéž o politické změně: i ta musí čerpat ze zkušenosti, nelze na papíře vytvořit dokonalý, krásný obraz - svoboda, rovnost, bratrství - a pak jej hrubým, necitlivým způsobem prosazovat, aniž bychom se poučili z minulosti.

Třetím důvodem, proč se Burke slaví proti radikální změně, je to, že podrývá lidská práva. Jak víte, ve Francouzské revoluci byla všechna existující práva naráz smetena - od práv krále, přes práva katolické církve, aristokracie, až k právům vlastníků půdy atd. Burke tvrdí, že práva jsou ve společnosti respektována jen tehdy, pokud již dlouho existují a jsou dlouho uznávána. Jsou-li existující práva náhle zrušena a nahrazena novými právy, pak není žádná záruka, že tato nová práva nebudou stejně snadno a stejně rychle smetena, až se k moci dostane nějaký nový režim. A přesně tohle se ve Francii později stalo. Revolucionáři tvrdili, že ustanovují nová práva pro lid Francie, ale když se chopil moci Napoleon, uvalil na Francouze mnohem větší břemena než Ludvík XVI. před revolucí. Zavedl povinnou vojenskou službu, uvalil velmi těžké daně, věznil lidi, kteří se stavěli jeho režimu na odpor, k čemuž měl velmi účinný systém tajné policie vedený panem Fouché. Burke v roce 1790 tento vývoj geniálně předvídal a ukazoval, že místo náhlého zrušení všech práv by změny měly přicházet pomalu a postupně - práva panovníka měla být postupně redukována, privilegia katolické církve postupně eliminována, atd. Domnívám se, že tyto závěry jsou správné a že jsou aplikovatelné i na příklady z dvacátého století. Dovolte, abych jako příkladu použil osud Výmarské republiky. Vznikla po první světové válce po porážce říšského Německa a měla velmi liberální ústavu zakotvující množství občanských a politických práv. Tato práva však byla pouze zapsána v ústavě, nebyla pevně zakotvena v myslích a srdcích německého lidu, a proto nedokázala zabránit Hitlerovi v nástupu k moci. Burke říká, že práva jsou právy pouze tehdy, pokud jsou dlouho uznávána a měněna pomalu a postupně jen v případě potřeby. Jedině tak v ně lidé mohou mít důvěru.

Uvedené tři argumenty proti radikální změně jsou hlavními důvody, proč Burke nepadá Francouzskou revoluci, která tak nemilosrdně a necitlivě zničila ve Francii všech-

na politická práva a připravila tak cestu k tyranů. Burke souhlasí s tím, že starý režim byl neuspokojivý a špatný, ale zároveň tvrdí, že jeho nedostatky nemůže odstranit radikální revoluce. Francouzi měli starý režim reformovat postupnými změnami, neboť revoluční změny, ke kterým dochází, jsou příliš hrubé, ignorují zkušenost a je pravděpodobné, že povedou k mnohem větší bídě než byla bída starého režimu a že občanům Francie nezajistí ani bezpečnost ani dodržování nových občanských a politických práv. Jak víme, Burkeho předpovědi, vyslovené v roce 1790, se velmi brzy splnily.

Co Burke navrhuje jako alternativní řešení? Jeho návrh je ve své podstatě konzervativní reformou. Cituji ze závěrečné části jeho úvah:

"Něco zcela jiného je ovšem zároveň zachovávat i informovat. Jsou-li zachovány užitečné části starého řádu a má-li to, co je k nim přidáno, být s nimi v souladu, pak je zapotřebí energické mysli, důsledné a neustávající pozornosti, schopnosti srovnávání a kombinace a moudrého porozumění pro rozmanitost metod; tyto se budou trvale potýkat se spojenými silami opačných názorů; se zarputilostí, jež odmítá jakékoli zlepšení, a s nestálostí a frivolností, jež nic nedokáže zaujmout."

Burke nás zde upozorňuje na to, že konzervativní reforma je nesmírně obtížná - je mnohem snazší být radikálním reformátorem, všechno smést a stavět podle nějakého vytištěného návodu. Mnohem obtížnější je pečlivě zkoumat situaci, rozpoznat, kde jsou věci v pořádku, kde hrozí nebezpečí a kde už došlo k chybě, a snažit se zasáhnout tam, kde se věci vyvíjejí nesprávným směrem. Je nutno mít se na pozoru před paličatostí, která zavrhuje veškerou změnu, i před bohorovností, která je unavena, znechucena a znuděna vším. Burke si je vědom možné námitky proti svým doporučením:

"Můžete však namítnout - proces tohoto druhu je pomalý. Není vhodný pro shromáždění, které se chce ozdobit slávou za to, že v několika měsících provede práci celých věků. Taková reforma by mohla trvat mnoho let."

Burke na to odpovídá:

"Bezpochyby by mohla - a také měla. Je jednou z největších předností metody, v níž jednu z úloh hraje čas, že její působení je pomalé a v mnoha případech téměř nepostřehnutelné. Pokud jsou ohled na okolnosti a opatrnost našimi moudrými rádci při práci s neživými věcmi, pak jsme jim jistě o to více povinni naslouchat, když objektem naší demolice a materiálem naší stavby nejsou cihly a trámy, nýbrž citící bytosti, u nichž náhlá změna postavení, obživy a zvyklostí může přivodit skutečné neštěstí celým zástupům."

Burke nepřestává zdůrazňovat, že konzervativní reforma je obtížná, tvrdá práce, která vyžaduje velikou zkušenost a čas. Čas je pro něj však blahodárným činitelem, neboť pracujeme s lidskými bytostmi, které nelze beztrestně vystavovat vrtochům: "Času je zapotřebí k dosažení oné jednoty myslí, která jediná může dosáhnout veškerého dobra, o které usilujeme. Naše trpělivost dosáhne více než naše síla."

Měl-li bych na závěr shrnout Burkeovy názory, domnívám se, že právě poslední z citovaných vět by mohla Burkemu sloužit jako krédo.

otištěno: Proglas 3-4/1991

redakce: Centrum pro demokracii a kulturu, Venhudova 17, 614 00 Brno

Proglas nyní vychází jako REVUE POLITIKA

www.cdkbrno.cz

Zajatcovo dilema a problém černých pasažérů

Jan Sokol

Lidský druh byl z biologického hlediska neuvěřitelně úspěšný; některým se dokonce zdá, že snad až moc. Že tajemství tohoto exponenciálního "úspěchu" tkví nejspíš ve schopnosti spolupracovat, ve vzniku typicky lidských společností s dělbou činností, jazykem, kulturou a náboženstvím, tušili mnozí myslitelé už dávno. Nový zájem o tyto otázky probudili nejprve bankéři, podnikatelé a ekonomové, kteří si všimli, jak nám úpadek soudržnosti a důvěry mezi lidmi leze do peněz, odborněji řečeno "zvyšuje transakční náklady".¹ Všechny kontroly a audity, registrace a potvrzení a konec konců celá byrokracie tu musí být vlastně jen proto, že lidé občas podvádějí.² Stojí spoustu peněz, a navíc ještě nefunguje, protože podvádějí i auditoři a úředníci. Co s tím?

Z důvěry se stal důležitý ekonomický parametr a mnoho lidí se začalo zabývat otázkou, co ji podryvá a čím by se dala popřípadě podporovat. Jenže zmíněná eroze důvěry zasáhla i vědu, a dokud o tom psali jen jednotliví lidé, nebylo to dost přesvědčivé: Je to vůbec pravda? Nevodí nás za nos? Nešlo by tu také něco změřit nebo aspoň modelovat? Už před padesáti lety vznikl jednoduchý myšlenkový experiment a později počítačový model pod názvem "zajatcovo dilema".³ Dva zajatci, A a B, jsou vyslýcháni v oddělených celách, takže se nemohou domluvit. Vědí, že když žádný z nich nepromluví, vyvážnou bez trestu. Když promluví jen jeden, dostane ten druhý velký trest, kdežto když promluví oba, dostane každý z nich poloviční. V podmínkách modelu je pravděpodobné, že se oba zachovají sobecky (vědci bůhví proč mluví o "racionálním chování", v naprostém rozporu s výše uvedenou hypotézou lidské úspěšnosti) a dostanou poloviční trest - i když stačila trocha solidarity a mohli se mu úplně vyhnout.

Model je, jak je vidět, velice hrubý a parametry "vycucané z prstu", přesto dává zajímavé výsledky. Solidární chování je pravděpodobné jen tehdy, když oba očeká-

Jan Sokol (1936) historik, filozof, politik. Během komunismu byl aktivní v různých neformálních občanských aktivitách, mj. signatář Charty 77, do politiky výrazněji vstoupil v červnu 1990, kdy byl za OF zvolen poslancem do tehdejšího Federálního shromáždění, byl také ministrem školství. Od 1991 přednášel na Filosofické fakultě UK, v současnosti je děkanem Fakulty humanitních studií UK. Autor několika knih a překladu Bible.

vají, že se do podobné situace dostanou vícekrát. Obecně je tedy solidarita pravděpodobná v malých, přehledných a stabilních společenstvích. Velká, a zejména mobilní společenství by k tomu musela své členy zvlášť připravovat a vychovávat, i když výhoda takového chování je zřejmá. Někteří autoři tedy předpokládají, že vznik větších lidských společenství s bohatou dělbou činností a spoluprací si vyžádal vznik kultury (jazyka, náboženství, morálky atd.) právě proto, aby se tím nahradil úpadek starších pokrevních (příbuzenských) závazků solidarity a vzájemné pomoci.⁴

Problémem kooperativních společností se však stávají paraziti, kteří pomoc druhých využívají, ale sami k ní nijak nepřispívají. V jednodušších archaických společnostech to byli lidé, kteří buď dary jen přijímali, anebo nadužívali tzv. common pool resources (CPR), moderně řečeno veřejné statky (společné pastviny apod.). Archaické společnosti se proti tomu bránily jednak kulturními a náboženskými zákazy a tresty, jednak omezováním pomoci např. jen na blízké příbuzenstvo.⁵ I hrubé modely potvrzují, co dávno zjistili etnologové. Parazitům se nedaří tam, kde je k získání pomoci třeba větší investice (např. dlouhodobá známost), kde je těžké hledat stále nové oběti, tedy v rozptýlených a stabilních, typicky venkovských společnostech, kde se zneužívání pomoci důsledně trestá, a konečně také tam, kde se informace o parazitech mezi lidmi účinně šíří.⁶

V moderních, zcela nepřehledných, a navíc pohyblivých společnostech dostává parazitizmus podobu "černých pasažérů" (freeriders), kteří využívají veřejné služby a nechají za to platit ty ostatní. Ve skutečnosti nejde o černé pasažéry v tramvaji, ale - typicky - o různé tuneláře, vzpomeňme například nedávnou taškařici s vlastnictvím televizní licence, kde se pachatelé (ve spolupráci s politiky) pokoušejí přesunout náklady na stát. Tady už totiž nejde o drobné, a pokud by měl každý z nás zaplatit 1000 Kč, budou mnozí v pokušení vynahradit si to někde jinde. I takový vývoj se dá modelovat a vede spolehlivě k tomu, že se nakonec všichni podvádějí navzájem a společnost jako celek trvale chudne.

Výstupy velmi hrubých modelů s libovolně zvolenými parametry není radno přeceňovat. Některé neodarwinistické modely sice "předvídají" právě to, co můžeme skutečně pozorovat, jsou to však vaticinia ex eventu, "prorocství do minulosti", protože model byl už zkonstruován se znalostí toho, co má nakonec vyjít. Přesto autoři docházejí k závěrům, které mohou jiní vědci i soudní lidé jen potvrdit. Bezbranná kooperativní společnost čistě solidárních lidí nutně zanikne, protože je sobečtí "mutanti" rychle vytlačí, resp. převedou na svoji stranu. Soustavná obrana proti "černým pasažérům" je tedy naprosto nutná, nemá-li společnost ztratit právě ty přednosti, díky nimž kdysi vznikla a prosperovala. Taková obrana musí kombinovat zhruba trojí strategii:

- Přístup k veřejným zdrojům a společenské solidaritě musí vyžadovat značné počáteční investice - to znamená právě byrokratickou různá potvrzení a kontroly.

- Každé zneužití se musí rychle a účinně trestat; naopak tvrdost ani forma trestu nejsou podstatné.
- Jmenovité informace o "černých pasažérech" se mají co nejúčinněji šířit a být každému dostupné; mají se pamatovat a rozhodně se nesmějí selektivně ztrácet.

Pokud takovou obranu nevytvoří stát v rámci celé společnosti, jsou lidé nuceni k svépomocným opatřením. K nim patří především klientelismus, tj. omezení solidarity na příbuzné a známé, zadruhé protekce a úplatky, tj. skrytá privatizace veřejných statků, a konečně odpor proti mobilitě čili xenofobie - všechny se zhoubnými důsledky pro celou společnost.

V minulosti se - nejen u nás - budování společenské důvěry technokraticky zúžilo na posilování důvěry v měnu. Současná zkušenost všech vyspělých zemí ukazuje, že to rozhodně nestačí: podvádět a parazitovat lze i v ekonomicky stálém prostředí bez inflace. Proto se hledají další, zejména preventivní cesty k omezování společenského parazitizmu. Ty se přirozeně nemohou najít v oblasti ekonomické, ale - pokud vůbec - pak jedině v oblasti kultury v širokém slova smyslu.

Důležitým podpůrným prostředkem společenské soudržnosti je už společný jazyk, a řada států jej tedy podporuje, nebo dokonce vyžaduje i u přistěhovalců. Hlavní roli zřejmě hraje společný "mrav" jako souhrn představ o tom, "co se u nás dělá a nedělá", s neformálními společenskými sankcemi. Také různé dílčí, např. profesní, místní, kulturní, etnické a náboženské solidarity mohou posilovat ovzduší opatrné a poučené důvěry - ovšem jen pokud se neuzavřou a nestanou samy parazity, černými pasažéry, kteří příznivé občanské a politické klima hojně využívají, starost o jeho udržování ale přenechávají jiným.

¹ Už starý Sokrates věděl, že "nevzniká z peněz ctnost, ale z ctnosti vznikají peníze i všechny ostatní dobré věci pro člověka i obec" (Obrana 30a).

² Srv. Sokol, Papírový svět, Vesmír 74, 405, 1995.

³ Prisoner's dilemma, Albert Tucker 1950. Srv. International encyclopedia of social and behavioral sciences 18, 12059, 2002. I když se v domácí literatuře mluví spíše o "vězni", považuji překlad "zajatce" za lepší, protože solidaritu zajatců pokládáme obecně za správnou - a o to právě jde - kdežto ze "solidarity" zločinců máme obvykle strach. Spojení "věžňovo dilema" tak zavádí nesprávným směrem.

⁴ Za mnohé jiné viz R. Dunbar et al. (ed.), The evolution of culture, Edinburgh 1999, kde je i hojná další literatura.

⁵ Viz např. M. Mauss, Esej o daru, Praha 1998.

⁶ R. Dunbar, Culture, honesty and the freerider problem. In: Dunbar 1999, 194-213.

otištěno: Vesmír 8/2003

redakce: Vesmír, Na Florenci 3, 111 21 Praha 1

www.vesmír.cz

Ekonomie a náboženství

Jiří Vackář

Vztahy mezi ekonomikou, etikou a religionistikou se v posledních letech dostávají do popředí pozornosti nejen u filosofů a teologů, ale i u ekonomů na světové úrovni. Dokonce i na pražském zasedání Světové banky a Mezinárodního měnového fondu byla v některých projevech zdůrazněna důležitost morálních tradic a etických předpokladů tzv. sociálního kapitálu pro ekonomickou stabilitu. Proto jsme se pokusili sestavit alespoň stručný přehled vývoje těchto vztahů.

Pohled na dnešní liberalismus

Zde musíme rozlišovat: Český "liberalismus" posledních let, jenž je charakterizován právní "kontinuitou" s minulým režimem a rozsáhlou kontinuitou vlivu starých nomenklatur. Z toho plynou rozsáhlé nedostatky hospodářského právního řádu. To pak vytvořilo stav podobný počátkům kapitalismu v 18. století, kdy docházelo k úpadku morálky a k boji proti náboženství.

Něco podstatně jiného je demokratický liberalismus evropský i americký s vyspělým právním řádem, který sice neoplývá vírou v Boha, ale uznává pozitivní hodnoty náboženství pro rozvoj hospodářství. V tom se shodují nositelé Nobelových cen za ekonomii z posledních let (např. G. Becker aj.) i mnozí ředitelé světových firem. Dokonce i takový ateista jako F. A. von Hayek má ve svém posledním díle "The Fatal Conceit" poslední kapitulu s názvem "Religion and the Guardian of Tradition" (Náboženství jako strážce tradice), kde hovoří o významu tradice v tržním hospodářství.

Také řada dalších myslitelů (Ed. Burke, M. Weber, F. Fukuyama aj.) přichází k názoru, že tržní ekonomie může vzniknout a rozvíjet se jen v prostředí společnosti se silným respektem k morálním tradicím, které obsahují moudrost předchozích generací i nadčasový vztah ke smyslu života. Takový soubor tradic poctivosti, spolehlivosti a "fair play" někteří ekonomové označují nepříliš vhodně jako "sociální

Jiří Vackář (1919 - 2004) fyzik, ekonom, vystudoval Přírodovědeckou fakultu UK, od r. 1977 byl docentem na Elektrotechnické fakultě ČVUT. Byl členem České vědeckotechnické společnosti pro elektrotechniku a čestným členem prezidia České křesťanské akademie. Přispíval odbornými články do moha časopisů a publikoval několik knih.

kapitál". Je snad kapitálem v tom smyslu, že musel být vytvořen výchovou v předchozích generacích. Není však kapitálem mobilním, nedá se koupit ani vypůjčit.

Rizika současného vývoje

F. A. Hayek bojoval po celý svůj život proti marxismu a jiným formám kolektivismu (centrálně řízenému hospodářství) jako hlavním nebezpečím pro svobodné hospodářství. Nevěnoval však dostatečnou pozornost dalšímu nebezpečí, které nyní roste přímo uvnitř samotného tržního hospodářství. To totiž svým růstem mění způsob života lidí i jejich hodnotová měřítká, a tím také postupně narušuje tradice, zvyklosti a zásady, které jsou "sociálním kapitálem". To se děje stálým proudem inovací výrobků a změnami v jejich používání i stimulací růstu potřeb společnosti. Život tak ztrácí ustálenou formu, stává se proudem změn, mění se "životní styl". Náboženství se stává pouze ušlechtilou náplní části "volného času", v němž pojmy Boha, spasení a vykoupení ztrácejí hlubší význam. Morální řád se nahrazuje legalitou a konvencí.

V životě již nejsme poutníky, ale jen turisty, kteří hledají smysl života v zajímavých zážitcích, ve vzrušení nebo jen v komfortu a pohodlí. Motorem je reklama, která nám tyto "hodnoty" stále nabízí a kterou si platíme nedobrovolně v cenách výrobků a služeb, aniž bychom měli přímý vliv na její obsah. Média a jejich reklamy nám předkládají obraz "životního stylu", jehož hlavní částí není smysluplná práce, nýbrž "volný čas" užívaný převážně k osobnímu potěšení, ke konzumu výrobků a ke sledování medií. Zbude jen málo času k osobnímu růstu kulturnímu, odbornému nebo duchovnímu, k výchově dětí a k rozvoji společenských vztahů.

Vedle toho ovšem stále usilovně pracujeme, abychom si tento sobecký životní styl mohli dovolit a zaplatit, "abychom nevypadli z kolotoče", jehož obrátky se zrychlují. V tomto kolotoči již zůstává málo místa pro rodinu, pro hlubší mezilidské vztahy i pro kulturu. Kolem kolotoče pak stále přibývá těch, kteří se tam nestačili udržet a kteří se proti němu bouří, pod kolotočem se hromadí odpadky a špína a v samotném kolotoči to občas vrže a praská, takže nevíme, jak dlouho ještě vydrží.

Současný systém světového hospodářství, i když je v mnoha směrech úspěšný, tedy má mnoho vnitřních rozporů, které stále rostou. To vše nás vede k tomu, abychom se snažili hlouběji poznat souvislosti tohoto vývoje a hledat možnosti a prostředky ke zdravějšímu vývoji světového hospodářství i jeho morálního základu.

Začátky liberalismu a anglikánská církev

Těmito úvahami se zabýval již Adam Smith (1723-1790), obecně považovaný za zakladatele hospodářského liberalismu, který již ve svém díle "Theory of Moral Sentiments" spatřoval původ morálky ve vrozeném citovém založení člověka a v lásce k lidem. Za jeho života (200 let po Jindřichu VIII.) se již náboženské spory v Anglii do značné míry uklidnily, ale o náboženském původu morálky se raději nemluvalo.

Smith pak ve svém nejslavnějším díle "Inquiry into the Nature and the Causes of the Wealth of Nations" (Zkoumání podstaty a příčin bohatství národů) označil za hlavní příčinu bohatství práci a volný trh a za hlavní motivaci k práci jen osobní zájem činných účastníků. Vzájemné působení těchto osobních zájmů pak zajistí spravedlivé jednání všech jako působení "neviditelné ruky". U velké většiny účastníků Smith předpokládal morální úroveň, která bude schopna nepoctivé účastníky z trhu vyloučit. Tento předpoklad ovšem v praxi platí jen málokdy, snad jen na trzích regulovaných pevnými pravidly. Neplatilo to úplně ani v Anglii v době Smithovů. Hlavními faktory hospodářského růstu byly tehdy rostoucí průmysl a námořní obchod, reprezentovaný hlavně Východoindickou obchodní společností (1600 - 1858). Smithovo hlavní dílo vznikalo v době největšího rozkvětu této společnosti a v souvislosti s jeho univerzitní činností na katedře filosofie v Glasgowě, kde byl později i rektorem. Vliv anglikánského náboženství se na vývoji liberalismu uplatnil jen nepřímo jako síla udržující tradiční morálku.

Starý zákon a hospodářství

Nejsilnější a nejstarší hospodářské náboženské tradice najdeme samozřejmě u Židů. Již v knihách Mojžišových nalezneme řadu hospodářských zásad, např. pevné místo vlastnických práv, omezení práv vládnoucích osobností (prorok Samuel jakoby předznamenával Hayeka), a zejména úctu k práci. Její časový rozsah omezuje jen Šabat, tj. sedmý den odpočinku, patřící jen Bohu. Práce má pro Izraelity duchovní smysl, člověk se tak stává spolutvůrcem světa. Uvnitř judaismu proto nevznikla ani šlechta, ani kláštery, rabíni byli současně řemeslníky a obchodníky.

O tom všem píše Jonathan Sacks, hlavní rabín sdružených židovských obcí britského Commonwealthu. Důležité jsou zejména zásady pro výchovu dětí. Rodiče jsou povinni zajistit nejen náboženskou výuku, ale i takové vzdělání, aby mladý člověk se mohl sám uživit podle rabína Maimonidese si má mladý muž nejprve osvojit zaměstnání, které ho uživí, pak postavit obydlí a pak se oženit. Pomáhat chudým mají bohatší Židé, ale pouze tak, aby chudí si dokázali pomoci sami, tj. např. radou, poučením, poskytnutím zaměstnání nebo půjčkou do začátku vlastního podnikání. Přirozenou motivací je u Židů odpor k chudobě a snaha chudobu odstranit podnikavostí a vzájemnou pomocí, ale bez institucionálních redistribučních sociálních systémů. Bohatí nejsou tedy povinni svůj majetek rozdávat chudým, ale mají jim pomáhat svými zkušenostmi a možnostmi. Mají také pomáhat při řízení společnosti a při vytváření jejího řádu.

Židovské náboženství bylo ve starověku jediné, které nepřevzalo od ostatních náboženství nauky o věčném opakování dějinných cyklů, ale vytvořilo pojem lineárně probíhajícího času a z toho plynoucí možnost vývoje a pokroku. Tento názor pak od Židů převzala i křesťanská církev, což dalo základ k vývoji Evropy.

Židé také ze zkušenosti poznali již před Adamem Smithem, že každá rozumná hospodářská činnost prospívá nepřímo celé společnosti, i když je původně zaměřena jen k osobnímu prospěchu jejího tvůrce. Poznali tedy, že je lepší, když lidé prospívají společnosti, i když z důvodů sobeckých, než kdyby společnosti škodili z důvodů pokládaných za vznešené. Rabíni proto podporovali trhy a volnou soutěž v zájmu společného dobra. Přitom ale velice dbali na dodržování zásad poctivosti a spravedlnosti i rovnoprávnosti účastníků trhu.

Židovská sociální a hospodářské tradice je tedy silně solidaristická, zaměřená k rozvoji vlastního národa a ke zmírňování sociálních rozdílů. Při hospodářských stycích s jinověrci se ovšem uplatňovala méně solidarita, spíše racionalita a legalita. Zde se často střetávaly různé tradice a různé úrovně znalostí a zkušeností, takže snadno vznikaly spory a pocity bezpráví. Zde je též jeden z kořenů antisemitismu. Židé si však také brzy uvědomili, že volná soutěž a trh nemůže natrvalo udržet stabilitu a že trh musí mít své meze. Proto již od samého počátku dodržují některé protitržní zásady, a to především svěcení soboty, tj. dodržování pracovního klidu sedmého dne, věnovaného modlitbě, rodinnému společenství a oživení mezilidských vztahů.

Důležitou starozákonní zásadou bylo též tzv. jubilejní či milostivé léto, slavené původně každých 50 nebo 25 let, kdy se obnovovalo původní rozdělení půdy mezi izraelské kmeny a propouštěli se otroci. Tím se omezil nadměrný růst majetkových rozdílů vzniklý během doby. Další protitržní zásadou je přednost rodiny před trhem, zejména pokud jde o výchovu a vzdělání dětí. Ve vzdělání je pak vedle židovské spirituality nejdůležitější logika, sledování souvislostí a hledání alternativních možností úsudků. Cílem výchovy je především sebekázeň jako nutná podmínka k účelnému soustředění energie. To je důležitější než získávání vysvědčení, diplomů a titulů. To je i pro nás poučné.

Katolická církev a vývoj hospodářství od středověku

Rozdíly mezi katolickým a židovským pojetím hospodářské morálky vyjádřil krátce Michael Novak: Židovské pojetí má sloužit k vytvoření spravedlivého hospodářského řádu na tomto světě, zatímco katolíci mají více na mysli řád nadpřirozený a cestu k věčnému spasení. První křesťanské obce vznikaly ve střediscích tehdejší civilizace, kde byl hospodářský řád ustálený a nevytvářel vážnější problémy. Ve starověkém i středověkém katolickém myšlení se proto více citovala Kristova varování před mamonem a podobenství o boháči u Lazara nebo o bohatém mladíkovi, méně pak podobenství o hřívnách či o dělnících na vinici. K tomu přispívala i skutečnost, že církev byla již od dob Konstantinových (4. stol.) v dobrých vztazích se státní mocí, a tím byla zbavena hospodářských starostí. Hospodářský řád byl podle všeobecného názoru především v pravomoci panovníka.

Teologickou reflexí hospodářské morálky se sice zabýval i sv. Tomáš Aquinský, ale

jeho práce nenašla pokračování v dalších stoletích. Církev tehdy žila z příspěvků katolických panovníků a měst, stanovených dohodami. Světový trh práce, zboží i financí se vyvíjel nezávisle na církvi pod řízením feudálního mocenského systému s pomocí arabských a židovských obchodníků, kteří si takto vytvořili vlastní systém morálky sloužící jejich zájmům. To se projevilo ke škodě církve již za křížáckých válek a pak v dobách rozkolu a bojů o světskou moc, kdy církev musela sáhnout i k tak pochybným prostředkům, jako k prodeji odpustků, a pak se znovu vrátit do závislosti na státní moci.

Teprve problémy spojené s hospodářským a průmyslovým rozvojem v 18. a 19. století přivedly církev k nutnosti reagovat na sociální a hospodářské důsledky, obrátit pozornost morálních teologů od problémů dědičného hříchu ke hříchům daleko aktuálnější, souvisejícím se zanedbáním rozvoje morální teologie pro oblast průmyslu a podnikání. Tento veliký dluh se podařilo z větší části vyrovnat až během 20. století vytvořením tzv. katolické sociální nauky. Ta má svůj základ v encyklice papeže Lva XIII. *Rerum novarum* z roku 1891 a pokračování v řadě dalších encyklik i v dokumentech II. vatikánského koncilu. Tuto nauku zatím završují poslední encykliky papeže Jana Pavla II., ale bude se muset dále rozvíjet v souvislosti s dalším vývojem hospodářství.

Plody této církevní sociální nauky se však již projevily v praxi. Církev totiž takto přijala do svého učení řadu nových tezí o sociální a hospodářské odpovědnosti všech účastníků ekonomického života, nejen podnikatelů, ale i dělníků, investorů (finančníků) a státu. Tyto teze měly sice jen charakter obecných zásad, ale otevřely cestu k politické i ekonomické angažovanosti křesťanů i k praktickým aplikacím v podnikání a v legislativě. Největším úspěchem tohoto vývoje byl pak nesporně tzv. německý hospodářský zázrak, tj. poválečný hospodářský rozvoj, kterým se válkou zničené Německo stalo během 25 let hospodářsky nejsilnějším státem Evropy. Systém sociálního tržního hospodářství zde rozvinutý byl v zásadě vytvořen na základě katolické sociální nauky tzv. freiburskou skupinou katolických ekonomů, jejímž členem byl i Ludwig Erhart, nejbližší spolupracovník kancléře Konráda Adenauera, a jezuita Oswald von Nell-Breuning, který vedle své teoretické činnosti účinně přispíval k dosažení dohod mezi odborovými organizacemi a managementem největších koncernů. Nespornou zásluhu na tomto úspěchu mají ovšem i ekonomicko-morální vlastnosti německého národa, jehož pracovitost a ukázněnost se zachovala i po dvanácti letech totality.

Evangelické a ostatní křesťanské církve a ekonomická morálka

Reformace přinesla do křesťanské hospodářské morálky řadu změn. Byl to jednak jistý rigorismus a asketismus jako reakce na kritizovaný sklon k přepychu u katolické církve, jednak také rozdíl teologické interpretace Božího řízení života lidí na Zemi, který přinesl zejména kalvinismus. Známa kniha Maxe Webera "Protestantská etika a duch kapitalismu" ukazuje, jak silný vliv měla tato etika na rozvoj hospodářství téměř v celé západní Evropě. Převládající přesvědčení, že hospodářský úspěch je projevem Boží milosti a zároveň závazkem k dalšímu morální-

mu jednání, se tak stalo základní motivací mnohých podnikatelů. Tyto názory žijí v různých formách i dnes, zejména v USA, a projevují se i v negativním smyslu jako brzda sociálních opatření.

Ekonomie v zemích islámu

Souborné poznání souvislostí mezi ekonomickou etikou a islámským náboženstvím je dosti nesnadné, poněvadž právě v poslední době se tyto vztahy pod vlivem globalizace vyvíjejí a mění. Mezi jednotlivými islámskými státy rovněž existují značné rozdíly. Důležitost a význam tohoto poznání však stále roste, a proto se touto otázkou zabývá řada mezinárodních institucí a konferencí. Pro základní orientaci v této oblasti nám posloužil sborník přednášek a diskusí z konference "Ethics in Economy - Euro-Arab Perspectives" konané v jordánském Ammánu v roce 1993. Zúčastnilo se jí asi 40 ekonomů z deseti islámských států vedle několika ekonomů evropských.

V úvodním referátu na této konferenci podal prof. dr. Manfred Spieker z Osnabrücku přehled katolické sociální nauky, který byl přijat s velkým zájmem. V následující diskusi bylo však konstatováno, že se evropská ekonomická praxe touto naukou neřídí. Je s ní v rozporu tím, že podnikatelské subjekty mohou jednat pouze dle vlastního zájmu bez ohledu na sociální důsledky a že sledují pouze maximalizaci zisku a stálý růst objemu výroby. Islámské pojetí ekonomické etiky má s etikou křesťanskou mnoho společných prvků, např. solidaritu, péči o chudé a o společné dobro celé společnosti, ochranu vlastnických práv, svobodu podnikání a volný trh. Od evropského pojetí se však liší v řadě principů:

a) Ekonomická etika je v islámu velmi těsně vázána s etikou náboženskou, obsaženou v učení Koránu a Sunny. Má tři hlavní zásady: První je péče o chudé a postižené, financovaná z daně z majetku bohatších členů společenství. Daň "Zakah" je dobrovolná a je věcí cti. Dále je to zákaz brání úroků z půjček a jakékoli jiné formy vykořisťování a nakonec pravidlo umírněnosti jak při vydělávání peněz, tak i v jejich utrácení. Je namířeno proti chamtivosti i proti hýření a mrhání.

b) Cílem islámského ekonomického systému je umírněný vývoj životní úrovně celé společnosti, ne stálý růst objemu výroby.

c) Islámské banky proto nepůjčují peníze na úrok, ale financují každou ekonomickou akci na základě dohody o podílnictví banky na zisku.

Banka se tak aktivně podílí na podnikání, což vede k větší odpovědnosti a k větší průhlednosti transakcí.

Vedle dobrovolné daně "Zakah" existuje ovšem normální systém daní z příjmů, z pozemků, ze zemědělské výroby, z obchodního obrátu apod., a systém cel a poplatků, který tvoří příjem státu a je základem jeho rozpočtu. Islámský ekonomický systém se ovšem dále vyvíjí a některé jeho specifické formy se mění. Tak např. pákistánská státní banka nyní uznává celkem jen 12 druhů obchodních transakcí dovolených islámským právem.

Názory islámských ekonomů na této konferenci nebyly ovšem zcela jednotné. Někteří zastávali názor, že striktní zákaz úroků je historickým přežitkem z dob, kdy půjčky byly převážně výpomocí v nouzi a kdy ještě nebylo běžné produktivní využití kapitálu. Zákaz úroku existoval i v katolické církvi až do 15. - 16. století, u Židů platí dodnes, ale jen pro půjčky mezi Židy, nikoli vůči křesťanům. To pak mělo za následek, že Židé byli ve středověku převážně hospodářsky úspěšní, ale zato postihováni velkými daněmi.

Závěry

Srovnání ekonomických systémů spojených s jednotlivými náboženskými směry nám zřetelně ukázalo jednak vzájemnou závislost vývoje náboženského a ekonomického myšlení ve všech uvažovaných případech, jednak značnou příbuznost jejich cílů u prostředků. Nejzajímavější a nejpoučnější jsou však rozdíly, které mohou být pro nás námětem k přemýšlení o perspektivách dalšího světového vývoje.

Jeden z podstatných rozdílů vidíme v uspořádání sociální péče o chudé, nemocné i jinak postižené. V judaismu i v islámu je tato péče věcí přímého vztahu mezi lidmi z různých sociálních vrstev a morální povinností bohatších, což může přispívat k sociálnímu smíru a k vědomí národní, náboženské či občanské solidarity.

V evropském systému sociálního pojištění existuje však na sociální dávky právní nárok, který sice dává příjemci pocit plné občanské důstojnosti a nezavazuje jej žádnou vděčností, ale vede ke stálému růstu požadavků na výši těchto dávek, které stále více zatěžují státní rozpočet a přitom jen málo přispívají ke snížení sociálních napětí. Je tedy možné, že se časem objeví pokusy tyto dva systémy kombinovat.

Další podstatný rozdíl je v posuzování a hodnocení úspěšnosti hospodářské činnosti a jejích nositelů - podnikatelů. V judaismu a zejména v islámu, kde působí vědomí národní či státní solidarity, je hlavním hodnotícím kritériem účinek podnikatelské akce na celé společenství, nejen zisk podnikatele. Důležitým korekčním faktorem v islámu je též zásada umírněnosti, která působí proti extrémům v produkci i ve spotřebě. Oba tyto faktory mohou ovšem působit pouze tehdy, když existuje ustálené veřejné mínění udržující tato kritéria - tj. opět občanská morálka jako sociální kapitál. Ti nejstarší z nás vzpomínají s jistou lítostí na dobu první republiky, kdy značná část občanů byla hrdá na svůj stát a považovala za věc své cti plnit vůči němu své povinnosti. Tento vztah ke státu bude nutné obnovit, ale k tomu budou muset cílevědomě působit všechny složky společnosti, zejména její hlavní autority. Doufejme, že se toho dočká alespoň příští generace.

Třetí rozdíl je též podstatný. U Židů i u muslimů bylo vždy známo, že nejvíce bezpráví a hříchů může vznikat v hospodářské oblasti, a proto ani jejich náboženské autority tuto oblast nezanedbávaly. Souviselo to možná i se skutečností, že tyto národy měly vždy blízko k obchodu pozemnímu i námořnímu. Proto se také jejich hospodářská morálka i právní řád vyvíjely v těsném kontaktu s vývojem obchodu.

Naproti tomu u křesťanských církví, z důvodů již dříve uvedených, morální teologie ponechávala tuto oblast stranou pozornosti a tento nedostatek z větší části stále trvá. Není to však jen věcí morálních teologů. Je to i záležitostí každého z nás, abychom si uvědomili plný dosah našeho hospodářského rozhodování a nezanedbávali své zákonné možnosti k uplatnění morálních zásad.

otištěno: Universum - Revue České křesťanské akademie, č.7, léto 2001

redakce: Vyšehradská 49, 128 00 Praha 2

<http://www.omadeg.cz/cka/universum.html>

Literatura:

1. Jonathan Sacks, Our nations poverty of hope. The Tablet 8. 7. 2000
2. Jonathan Sacks, Markets and Morals, First Things. Aug-Sept. 2000
3. Michael Novak, Katolické sociální myšlení a liberální instituce, Česká křesťanská akademie, Praha, 1999
4. Max Weber, Die protestantische Ethik, Winkelmann, Gütersloh, 1981
5. Ethics in Economy- Euro-Arab Perspectives. KAS-ATF, Amman, 1993

Bojíme se Evropské unie?

Tento text byl zveřejněn v roce 2003, je tedy psán z pozice nečlenské země přistupující do EU

Dagmar Pohunková

Ve svobodné společnosti je možné hledat cesty k nápravě

Mnozí věřící se obávají, že jako členská země Evropské unie budeme vystaveni tlaku liberálního prostředí Západu, který nám vnutí zákony odporující křesťanské víře a mravům. Nejcitlivěji je vnímána eutanazie a registrované partnerství; existují však i jiná témata. Obrátili jsme se na naši kmenovou autorku, členku redakční rady Perspektiv MUDr. Dagmar Pohunkovou, která je i členkou Etické komise Ministerstva zdravotnictví ČR a delegátkou ČR v Řídícím výboru pro bioetiku Rady Evropy, aby nám věcně sdělila, v jakém stavu jsou práce na příslušné legislativě EU a jaké trendy se tam projevují.

Radí-li papež vstup do EU, není to výrok "ex cathedra", nýbrž rada, na jejímž základě je možné se svobodně rozhodnout. Zakladatelé EU byli věřící křesťané a jsou jimi i vedoucí představitelé jejích dnešních vrcholných orgánů. Máme-li do ní vstoupit jako křesťané, znamená to, že tam máme aktivně vnášet křesťanské hodnoty, na nichž byla založena. Formulujme je tak, aby jim demokratická pluralitní společnost rozuměla, a snažme se je zdůvodňovat.

Klade-li EU důraz na svobody jednotlivce, využijeme tohoto prostoru. O to se snaží jednotlivé biskupské konference evropských zemí a jejich zastoupení při EU, ale rozhodující je aktivita laiků (voličů). Na základě svých zkušeností potvrzují, že se věřící křesťané - napříč politickými stranami a v ekumenické spolupráci - kvalifikovaně podílejí na veřejné debatě o základních hodnotách (ochrana života, lidské důstojnosti, sociální spravedlnost a ochrana Stvoření). Jsou přitom bráni vážně jako partneři dialogu. Záleží i na nich, jak dokážou obstát. Vstoupíme-li do EU jako křesťané, můžeme spojit síly a náš hlas bude mít větší váhu.

Dagmar Pohunková (1929) lékařka, absolventka lékařské fakulty UK, poté pracovala jako obvodní lékař na venkově, působila jako redaktorka v nakladatelství Avicenum, a v r. 1970 se vrátila ke své lékařské profesi v Endokrinologickém ústavu v Praze. Aktivně spolupracovala na vydávání katolického samizdatu. V současnosti je emeritní šéfredaktorkou Zdravotnických novin, vyučuje na Ústavu sociálního lékařství 1.LF UK a je předsedkyní Etické komise Ministerstva zdravotnictví České republiky.

Nemyslím, že ihned po vstupu do EU začnou naše soudy lépe fungovat a taxikáři přestanou šidit, ale už nyní přizpůsobujeme naše zákony legislativě EU a připravujeme pořádek v mnoha oblastech, kde si lze dosud počínat všelijak. Přitom tlak na naši legislativu v oblasti lidských práv je pozitivní. Při jednání příslušného výboru Rady Evropy má každý členský stát rovné hlasovací právo a každý delegát je slyšen. Rada Evropy je ovšem organizace širší než EU, sdružuje 43 států, a její deklarace nebo doporučení musí být jednotlivými státy přijaty a příslušnými parlamenty ratifikovány. Při tom jsou některé sporné otázky ponechávány na rozhodnutí odlišné národní legislativy. Záleží tedy na tom, jaké poslance si zvolíme.

U nás máme zákon, který zcela liberalizuje potraty na žádost. Je vydáván za ustanovení k ochraně zdraví žen a dětí a k plánování rodiny. V zemích EU, i těch, které mají liberální potratové zákonodárství, je trestným činem a trestní zákoník pouze uvádí výjimky, kdy je beztrestný. Nejde o pouhou formalitu: zákon vyjadřuje to, co je přijímáno veřejným míněním, a zároveň vytváří mravní cítění společnosti. Je přece jen rozdíl, je-li potrat vydáván za cosi, co prospívá, anebo za řešení z nouze. V Rakousku, Německu a Francii je navíc žena žádající o potrat povinna navštívit poradnu, kde je jí nabídnuta pomoc a kam je zván i její partner nebo rodiče.

Velmi diferencovaný je přístup jednotlivých států k potratu při podezření na poškození plodu. V Německu probíhá diskuse o zkrácení lhůty, do kdy je možné jej provést, přičemž poškození samo nárok na potrat nezakládá (jako důvod lze uvést obavu matky, že by péči o těžce poškozené dítě neunesla).

Oplození "ve zkumavce" je ve většině států EU podrobně regulováno zákonem a pracoviště, která je provádějí, jsou pod dohledem zvláštní instituce. Jakékoli obchodování s lidskými embryi je tam trestné. U nás zatím zákon o reprodukční medicíně nemáme a debata o něm by nebyla možná bez opory o legislativu v zemích EU. Jde o oblast, v níž je velice těžké dosáhnout shody, a ačkoli ji EU ponechává úpravě jednotlivých států, žádá zákonnou úpravu jakéhokoli zacházení s lidským embryem vytvořeným mimo tělo matky. Dokumenty Rady Evropy zakazují vytvářet embrya k výzkumným účelům. Podobně je tomu s preimplantační diagnostikou, tj. genetickým vyšetřením embrya vytvořeného ve zkumavce, na jehož výsledku záleží, je-li vloženo do dělohy, anebo zničeno. Na úrovni EU se zatím zjišťuje, jaké je stanovisko jednotlivých národních legislativ k této možnosti genetické selekce. Povolena je tato praxe zatím ve Velké Británii a v Belgii, jinde se diskutuje. U nás zákon nemáme a tato diagnostika se provádí bez jakékoli regulace.

Všechny evropské státy (i členské státy OSN) přijaly zákaz klonování lidí. Platí i u nás, protože jsme ho přijali ratifikací Úmluvy o ochraně lidských práv a důstojnosti člověka v biomedicíně, vypracované zmíněnou komisí Rady Evropy. Na celém světě se vzrušeně debatuje o tom, zda povolit vytváření embryí klonováním a poté je "rozebrat" na tzv. kmenové buňky, vhodné k léčbě některých nemocí. Ani

toto není u nás zatím řešeno a veřejná debata začíná velmi váhavě, spíše na úrovni propagandy než objektivních informací.

Orgány EU právě zjišťují stanoviska jednotlivých zemí k problému, kdy se střetává princip svobody vědeckého výzkumu, zájem o léčení závažných chorob, a především zájem o těžké peníze, s výzkumem spojené, s etickými principy ochrany každého lidského života, který má být cílem sám o sobě a nikdy prostředkem dosažení jiných cílů, jakkoli užitečných. V Německu i ve Francii se těmito otázkami zabývají parlamentní komise, v nichž pracují poslanci všech stran a odborníci z různých oborů - lékaři a biologové, právníci, etici a morální teologové. Hlas křesťanských církví je přitom slyšen a vydávané dokumenty zdůrazňují, že je třeba respektovat názory milionů věřících občanů v členských zemích. Byli bychom rádi, kdyby i u nás probíhala podobně otevřená a poučená debata. Její výsledky v řadě zemí EU (ale i mimo ni) zatím vedou zákonodárce k odmítání tohoto tzv. terapeutického klonování.

Přímá aktivní eutanazie a pomoc k sebevraždě je v zemích EU trestným činem. Výjimkou je Nizozemsko a Belgie, kde je beztrestná při dodržení určitých přesně vymezených podmínek. Parlamentní shromáždění Rady Evropy přijalo v roce 1999 jednomyslně Doporučení k ochraně lidských práv a důstojnosti terminálně nemocných a umírajících. Výslovně odmítá eutanazii a doporučuje rozvíjet metody paliativní (zmírňující) léčby s tím, že utrpení umírajících nemá být zbytečně prodlužováno mimořádnými prostředky a že má být respektováno pacientovo přání. - Evropský parlament se v létě 2002 zabýval touto otázkou znovu. Jeho závěr: ačkoli se ve veřejném mínění ozývá volání po eutanazii, jakákoli změna není na pořadu dne a jednotlivé státy odmítají otevírat debatu o tomto tématu.

Otázky registrovaného partnerství jsou ponechávány národním legislativám. Antikoncepční programy se týkají spíše rozvojových zemí, v Evropě je v popředí prevence AIDS a těhotenství příliš mladých dívek. Antikoncepce je však dostupná a je chápána jako prevence potratů. Je pravda, že od doby, kdy se rozšířila hormonální antikoncepce, došlo ve velké části populace k oddělení sexuality od plození; dnes se poukazuje na to, že se odděluje plození od sexuality: narození prvního dítěte se odsouvá do vyššího věku rodičů, kdy jejich plodnost klesá - a pak se to řeší "ve zkumavce". Veřejné mínění vnímá tento trend jako problematický a vede se o něm svobodná debata.

Někde se diskutuje o tom, zda povolit anonymní porody jako prevenci potratů a odkládání novorozenat s ohrožením jejich života. Právníci nejsou zajedno a odvolávají se na právo dítěte znát vlastní původ. To je ignorováno tam, kde je dovoleno oplození ve zkumavce spermii anonymního dárce (např. u nás).

Z výše uvedeného je patrné, že bychom si o situaci v členských zemích EU neměli z hlediska křesťanské morálky dělat přehnané iluze. Její analýzu přenechám povolanějším. Odvážuji se však tvrdit, že veřejné mínění v těchto zemích lépe než

u nás rozlišuje, co je a co není slušné. Ve svobodné společnosti je možné kritizovat zákony i chování lidí, navrhopvat cesty k nápravě, a to bez cenzury. Vyžaduje to občanskou statečnost, dobrou informovanost a zdravý úsudek. Nepřevládá tam jediný názor, jinakost ostatních je respektována a křesťané si tam často připadají jako "malé stádce", které nemá mocenské prostředky k vynucení svých názorů, což není tak špatné. Ale je to nesrovnatelně lepší situace než u nás.

Když se náhle otevrou okna do roky nevětrané místnosti, může nastat průvan a leckdo trpí "otravou kyslíkem". Usazeniny se zvíří a i tím oknem ledacos přiletí. Může to být něco ohavného, ale i dobrého. My jsme si dosud nezvykli na průvan po "sametové revoluci" - a už se chystá nový poryv. Počítejme s tím, že naši lidé budou vyjíždět ven za prací i studiem a cizinci všeho druhu budou přijíždět k nám. Budeme se setkávat s jinými etniky, s jinými náboženstvími, přijdou k nám lidé dobří i špatní - spíše takoví i onací současně, jak už lidé bývají. Neměli bychom být v EU rozvratným prvkem, měli bychom naopak spojovat a překonávat všechna ta napětí, která v lidském soužití nutně vznikají. Budeme se učit naslouchat a chápat ty druhé, vidět v nich své bližní - a přitom zůstávat sami sebou. Nikdo v EU nám totiž nebude brát naše přesvědčení, naši kulturu, dějiny a tradici. Bude záležet jen na nás, na naší vzdělanosti, pevnosti a sebevědomí. Při těch mezinárodních kontaktech budeme potkávat nejen jednotlivce, ale i skupiny spřízněné duchem. Proto vnímejme nejen negativa, ale mějme oči otevřené i pro to dobré. A toho je asi víc. Je tu možnost výběru z široké nabídky. Jako bytosti obdařené rozumem a svobodnou vůlí máme šanci obstát.

Odpovědnost za společnou Evropu ponese lépe uvnitř než jako pozorovatelé zvenčí. Těžko by nám bylo za evropskými humny nebo jako ostrůvku s uzavřenými hranicemi. Vzpomeňme i krále Jiříka, který jako první navrhl mírový spolek evropských křesťanských panovníků. Nevyšlo mu to, dej Bůh, aby to vyšlo tentokrát. Ohrožení naší civilizace dnes není menší, naopak.

otištěno: Perspektivy 3/03, příloha Katolického týdeníku
redakce: Londýnská 44, 120 00 Praha 2
www.katyd.cz

Přistoupení Turecka torpéduje Evropskou unii

Evropská unie musí definovat své hranice

Hans-Ulrich Wehler

Bismarck kdysi pravil, že státu nepřísluší chovat se jinak, než podle míry svých zájmů. Patří mezi naše skutečné národní zájmy či zájem Evropy samotné přijetí Turecka do Evropské unie? Stejně tak by přece mohla být přijata Ukrajina, Bělorusko, Rusko, či Maroko. Fascinující projekt evropské jednoty by byl zaměřen za nabubřelou zónu volného obchodu, rozkládající se od pobřeží Atlantiku až po Vladivostok.

Vyvstává zde otázka, zda je zájmem Evropské unie přislíbit muslimské Malé Asii vyjednávání o přistoupení půl roku poté, co došlo k přijetí deseti nových členů ze střední a východní Evropy, jejichž situace si vyžaduje extrémní nasazení všech sil. Po svém přistoupení by Turecko mělo jednu z největších frakcí se strategickým významem ve Štrasburském parlamentu a koketovalo by s vůdčí politickou rolí a zvláštními finančními nároky. Existuje pouze jediný přesvědčivý protturecký argument. Evropa má vlastní naléhavý zájem na tom, aby muslimská země demonstrovala slučitelnost demokracie a islámu. Ale kvůli tomu se Turecko nemusí stát členem EU. V rámci tohoto experimentu by mohlo být stejně důsledně podporováno zvenčí, například přiznáním statutu privilegovaného partnerství. To platí i pro úsilí vytvoření uvědomělého euro-islámu. Evropští zastánci přístupu mají sklony k přeceňování svého blahosklonného vlivu - vždyť kemalistickému Turecku se dosud nepodařilo integrovat Anatolii. Tyto transformační procesy musejí přitom proběhnout výlučně vlastními silami.

Evropa musí mít konečně odvahu definovat své hranice směrem na východ, jihovýchod a na jih. Jinak bude bezmocně stát vůči požadavkům tuctu neevropských států na přistoupení. Historicky náleží Evropa a Turecko ke dvěma odlišným kul-

***Hans-Ulrich Wehler** (1931) německý historik, vystudoval sociologii a historii na univerzitě v Kölnu, Bonnu a Ohio (USA), hostoval na univerzitách ve Stanfordu, Harvardu a Princetonu. V současnosti působí jako emeritní profesor na univerzitě v Bielefeldu v Německu. Specializuje se především na historii 19. a 20. století a metodologické otázky. Autor řady odborných knih a příspěvků.*

turním okruhům. V hospodářské oblasti nedosahuje Ankara při zhruba 40% inflační křivce ani 20 % průměrného evropského sociálního produktu. Předvstupní pomoc by dosahovala obrovské výše, roční příspěvky Evropské unie by se pohybovaly mezi 20 až 40 miliardami.

Podle názoru tureckých expertů by **deset až osmnáct milionů lidí** migrovalo na západ. Složitá integrace asi tří milionů Turků by se novým přistěhovalectvím enormně ztížila. Právě ten, kdo podporuje tuto integraci, nesmí zavírat oči před důsledky nové přistěhovalecké vlny.

Geostrategický argument ve prospěch Turecka záměrně přehlíží skutečnost, že bychom získali takové šarmantní sousedy, jako je chaotický Irák, syrská diktatura, či íránská teokracie. Výbušný problém Kurdů by se stal vnitřním problémem Evropy. Turecký státní aparát dodnes popírá genocidu Arménů. Jestliže bude tabuizovaný státní zločin pojmenován, budou uloženy vysoké tresty. Je to dostatečný důkaz příslušnosti k západní civilizaci a k jejím hodnotám? Právě tak málo se k nim hodí všudypřítomné policejní mučení a křiklavá diskriminace všech křesťanských konfesí. Integrace představuje také posílení vnímání evropské identity. To by však bylo neustále zpochybňováno Tureckem, jež vychází ze zcela jiných historických tradic. Došlo by také k prudkému nárůstu euroskepsy.

Turecký nacionalismus staví otázku přistoupení jako otázku cti. Tento iracionalismus musí narazit na racionální kalkul zájmů. I privilegované partnerství a bilaterální smlouvy by Turecko těsněji spojily s Evropou, podpořily by proces adaptace západních hodnot. Evropský volební boj v tomto roce nabízí politickým stranám příležitost vyjádřit se jasně k otázce přistoupení. Přitom by se konečně mohly uplatnit přesvědčivé protiargumenty.

otištěno: Fokus 8/2004

redakce: FOCUS Magazin Verlag, Arabellastr. 23, 81925 München

Německý magazín s více než 6 mil. čtenářů. Slouží jako zdroj informací především pro představitele tzv. informační elity, tedy osoby, které potřebují získat maximum informací v co nejkratším čase. Vychází jednou týdně v nákladu 798,000

Turecko jako "velká výzva"

Kemal Dervis

Samuel Huntington nás před tímto nebezpečím varoval. Ve svém slavném pojednání *Střet civilizací* uvádí Turecko jako příklad „rozpolcené země“, země podle jeho názoru vnitřně rozdělené mezi Východ a Západ, která neleží ani v Evropě, ani na Středním východě a kde zlomová linie mezi civilizacemi nevede podél hranice, nýbrž napříč zemí.

Nedávné bombové útoky v Istanbulu znovu potvrdily, jak důležité je, aby Turecko Huntingtonovu zlomovou linii překonalo a zřetelně se vyvinulo v prosperující, sekulární a stabilní demokracii. Pokud Turecko uspěje, prokáže, že 21. století nemíří k jakémusi nevyhnutelnému „střetu civilizací“, během něhož rozepře studené války nahradí nové náboženské antagonismy připomínající středověk. Je zapotřebí znovu promyslet samotné pojetí hranic v dnešním světě: hranice protínající myšlení a internet jsou stejně závažné jako hranice členící geografický prostor.

Rozvoj Turecka coby moderní demokracie bude pochopitelně záviset na mnoha okolnostech, z nichž u většiny jde o vnitroturecké záležitosti, spjaté s činy domácích lídrů a s rozhodnutími, jež učiní turečtí politici a ekonomičtí hráči. Teroristé, kteří udeřili s vražedným záměrem, ovšem chápou nejen regionální, nýbrž i globální podstatu boje o duši Turecka.

Pro to, v jakou zemi se Turecko promění, budou zásadní vnější faktory. Nejpodstatnějším faktorem, který bude mít rozhodující dopad na budoucí dění a mohl by být buď předejrou k nevšednímu úspěchu, nebo naopak vést k selhání, je nadcházející rozhodování Evropské unie o tom, zda v roce 2005 začne jednat o řádném členství Turecka.

V prosinci 2002 se lídři EU zavázali, že Unie s Tureckem zahájí vyjednávání o řádném členství za předpokladu, že Turecko splní příslušná kritéria, společná pro všechny kandidátské země. Na summitu, který proběhne v prosinci 2004 pod nizozemským předsednictvím, EU zhodnotí turecký pokrok, a budou-li kritéria splněna, rozhodne, zda jednání zahájí „bez odkladu“.

Kemal Dervis (1949) turecký politik, ekonom. Studoval ekonomii v USA a ve Velké Británii, vyučoval na univerzitě v Princetonu v USA, v 70. letech působil jako poradce tureckého premiéra Ecevíta. Od r. 1996 do r. 2002 zastával funkci viceprezidenta Světové Banky, poté působil jako turecký ministr hospodářství a v současnosti pracuje jako řadový poslanec (Sociálně-demokratická strana).

Turecko „kotvu“ evropského integračního procesu potřebuje, a to jak hospodářsky, tak politicky a institucionálně. Evropa a Turecko musí dokázat jak sami sobě, tak světu, že Huntingtonův „střet civilizací“ není nevyhnutelný, že křesťané, židé, muslimové a ostatní věřící a nevěřící mohou budovat „Evropský projekt“ společně, že společnost s početnou muslimskou majoritou může být demokratická a sekulární a že Turci a Řekové zvládnou to, co dokázali Francouzi a Němci: překonat po staletí trvající nepřátelství a vytvořit „dobré sousedské vztahy“.

V myšlení nové generace se nesmí znovu vytvořit „hranice“ mezi Východem a Západem, již v Turecku z velké části odstranil Atatürk. Zdejší situace není nepodobná té, již EU čelila ve východní Evropě, regionu, jenž po pádu komunismu také potřeboval nějakou „kotvu“. EU tuto kotvu poskytla téměř bez zaváhání a výsledek je velkolepý.

Země s centrálně řízenými ekonomikami a mizivou zkušeností s demokracií se - po deseti letech svižné transformace - zanedlouho stanou řádnými členy Unie. Svou kotvu měly od počátku. Evropa vystupovala odhodlaně a štedře a to se osvědčilo.

Roku 1990 mělo Turecko vyspělejší tržní hospodářství a více zkušeností s demokracií než země východní Evropy, chystající se ke vstupu do EU. V případě Turecka se ale Evropa dlouho zdráhala obdobné pobídky a naděje nabídnout.

To rozvoj Turecka poškodilo. Kdykoli ovšem Evropa jednala rozhodněji, jako například na Kodaňském summitu v roce 2002, hospodářský i politický rozvoj se v Turecku velice hmatatelně uspil.

Turecko pochopitelně musí splnit podmínky společné pro všechny kandidátské země a ty je třeba poměřovat spravedlivým a uvážlivým způsobem. Jestliže ovšem tyto podmínky splní, další váhání ze strany Evropy by podkopalo pozice těch, kdo chtějí přivést tureckou demokratickou transformaci ke zdárnému konci.

Integrace Turecka, velké země sousedící se Středním východem, je pro Evropu bezpochyby velkou výzvou. Přínosy úspěchu by ovšem byly obrovské - pro Turecko, pro Evropu i pro svět. Nemnoho dějinných okamžiků bylo příslibem tolika nadějí jako summit EU v prosinci 2004.

Před námi je ještě rok. Turecko musí tvrdě pracovat, aby bylo připravené. Spojené státy musí myslet dlouhodobě a proces nenásilně podpořit, nikoliv si pohrávat s pomýlenou představou Turecka jako součásti nového „většího Středního východu“. A nejpodstatnější je, aby svým vedením prokázali odvahu a moudrost evropských státníků, kteří ve svých srdcích vědí, čeho je zapotřebí.

překlad: David Daduč

publikováno na: www.project-syndicate.org, listopad 2003

otištěno též v Hospodářských novinách, 25.11.2003

Evropská akademie pro demokracii - kdo jsme a kam směřujeme

Jan Kasal

Vážený čtenáři,

dovolte mi, abych v krátkosti představil Evropskou akademii pro demokracii, vydavatele časopisu OBZORY. Jsme občanským sdružením se zaměřením na vzdělávací, publicistickou, kulturní a výchovnou činnost, které svými aktivitami podporuje demokracii v České republice, usiluje o její plnoprávné začlenění do evropských hospodářských, organizačních a obranných struktur.

Evropská akademie pro demokracii byla založena 30.7. 1991. Pořádá ve spolupráci s partnerskými organizacemi v Evropě semináře na aktuální politická, kulturní a vzdělávací témata, připravuje mezinárodní setkání odborníků z nejrůznějších odvětví společenského života, pečuje o propagaci a podporu kulturních, mediálních, mezinárodních a humanitárních projektů, buduje si pozici na mezinárodním fóru jako partner významných evropských nevládních organizací. Ve své činnosti spojuje novináře, politiky, pedagogy, odborníky ze sdělovacích prostředků, umělce a vědecké pracovníky, kteří se na půdě akademie setkávají se svými zahraničními kolegy i mezi sebou, vyměňují si zkušenosti a konzultují na celoevropské úrovni aktuální problémy své činnosti.

Cílem a náplní práce akademie je systematická pomoc lidem, kteří se aktivně angažují ve veřejném dění, mají zájem na dalším rozvoji naší společnosti a uvědomují si svou spoluzodpovědnost za vývoj České republiky. Evropská akademie pro demokracii chce podporovat jejich profesionální růst, pomáhat jim v překonávání problémů, které s sebou veřejná angažovanost přináší.

Uvědomujeme si, že základem sociální a společenské stability České republiky je prosperita středního stavu. Proto se podílíme na takových projektech mezinárodní spolupráce, které rozvoj středního podnikatelského a živnostenského stavu cíleně podporují. Jednou z platforem mezinárodní spolupráce středního stavu je SME UNION (SMALL & MEDIUM ENTREPRENEURS UNION OF THE EPP), jíž je EAD od roku 2002 členem.

Dnes si více než dříve uvědomujeme svou zodpovědnost za vývoj ve světě. Evropská akademie pro demokracii hodlá ve své činnosti hledat cesty k podpoře transformujících se zemí, zemí s trvajícím diktátorem a chudých zemí třetího světa. Jsme si vědomi toho, že účinná podpora, které se nám dostávalo zvláště v devade-

sátých letech minulého století v průběhu transformace země k demokracii ze zahraničí je nyní potřeba v mnohých jiných zemích světa. Cítíme svou zodpovědnost vůči těmto zemím a v minulosti přijatou podporu rozumíme jako půjčku, kterou v budoucnu máme povinnost splatit dále.

Vážení čtenáři Obzorů, zaujal-li vás obsah naší činnosti, najdete další podrobnosti na internetových stránkách www.ead.cz. Zájemci o pravidelné zasílání Obzorů se mohou přihlásit na adrese: Evropská akademie pro demokracii, Masarykovo nám. 51, 586 01 JIHLAVA, případně emailem: obzory@ead.cz. Věřím, že se i nadále budeme setkávat nad stránkami Obzorů. Přejí sobě i vám, abychom zde nacházeli dostatek podnětů k zamyšlení a poučení, které nám pomohou rozšířit i naše obzory.

Jan Kasal

předseda Prezidia Evropské akademie pro demokracii

Redakce: Petr Pithart, Jaroslav Hulák (602 646 755), Marie Jílková (605 971 376)
Spolupracovníci redakce: Petr Příhoda, Roman Joch,

Adresa redakce: EAD, redakce Obzory, Masarykovo nám. 51, 586 01 Jihlava
telefon: +420 567 305 804
fax: +420 567 304 832
webové stránky: www.ead.cz
e-mail redakce: obzory@ead.cz

Vydává: Evropská akademie pro demokracii, Masarykovo nám. 51, 586 01 Jihlava
Náklad: 600 výtisků
Registrace MK: ev.č. MK ČR E 15146

Distribuce časopisu: krajské kanceláře KDU-ČSL (adresy na www.kdu.cz) mají k dispozici několik výtisků; ostatním zájemcům jsou OBZORY zasílány zdarma poštou. Do adresáře odběratelů se můžete přihlásit písemně či emailem na výše uvedené adresy.